

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Əlizadə Cavid Fəxrəddin oğlu

**SƏNAYE MÜƏSSİSƏSİNDƏ MƏHSULUN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ
EDİLMƏSİ**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060408 Sənayenin təşkili və idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Müəssisənin iqtisadiyyatı

**Elmi rəhbər:
rəhbəri:**

i.e.n. prof. M.A. Həsənova

**Kafedra müdiri:
Ə.V.Hacıyev**

Magistr proqramının

i.e.n., dos. A.S.Mehtiyev

i.e.n., dos.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I Fəsil. Məhsulun keyfiyyətinin və onun idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji məsələləri	
1.1 Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin mahiyyəti.....	6
1.2 Məhsulun rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi mexanizmləri.....	12
1.3 Sənayedə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri.....	20
II Fəsil. Məhsulun keyfiyyətinin dəyişməsinin müəssisənin istehsal təsərrüfat fəaliyyətinə təsirinin təhlili.	
2.1 Keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri.....	26
2.2 Müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları.....	34
2.3 Məhsulun keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemləri.....	41
III Fəsil. Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması mərhələləri və keyfiyyətin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi	
3.1 Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin artırılması məsələləri və onun həlli yolları.....	47
3.2 Məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları.....	54
3.3 Müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi.....	59
Nəticə və təkliflər	69
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı	72
PE3IOME	74
SUMMARY	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı - Müəssisələrdə hər bir avadanlığın məhsulun və ya xidmətin keyfiyyətinin lazımı səviyyədə olması, yüksəldilməsi və düzgün idarə edilməsi müəssisədə təsərrüfat fəaliyyətinə öz təsirini göstərir. Bu bir tərəfdən, artıq itkilərə yol vermədən ən səmərəli üsullarla hər bir məhsul üçün təyin edilmiş keyfiyyət səviyyəsini təmin etməklə, digər tərəfdən isə böyük elmi axtarışların, layihələndirmə və istehsalın təşkili və elmi-texniki tərəqqi və müasir iş metodlarının istehsalda tətbiqi yolu ilə məhsulun keyfiyyətinin yüksəltməyə imkan verir. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi hal-hazırda daha yeni istiqamətlərin yaradılmasına, səbəb olur. Odur ki, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinə və yüksəldilməsinə sistemli və kompleks yanaşılması bu sahəyə diqqət xeyli artırmışdır. Onuda qeyd etmək lazımdır ki keyfiyyətinin yüksəldilməsi və idarə edilməsi üzrə aparılan işlərin səmərəliliyi günü gündən artır. Həm də keyfiyyətin idarə edilməsi həm nəzəri biliklərə yiyələnməklə həm də yüksəldilməsi yollarını müəyyən etməklə, eyni zamanda təşkilati, iqtisadi-texniki və hüquqi idarəetmə metodlarından istifadə etməklə məqsədə nail olmaq olar. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə fəaliyyətin nəzəri və elmi əsasların, öyrənilməsinə böyük ehtiyac yaranır. Belə müddəaların dərinlən mənimsənilməməsi, keyfiyyətin idarə edilməsinə baxışlarda səhvə yol vermək olar. Bu da istehsalın inkişafına mənfi təsir edə bilər. Azərbaycanda istehsal olunan məhsul növləri daxili və xarici bazarda rəqabət qabiliyyətini itirir, yerli sənaye sahələrinin məhsulları, xüsusilə istehlak malları əhalinin tələbatlarını ödəməyən səmərəsiz mal ehtiyatına çevrilir, bu da əhalinin alıcılıq tələbinin xaricdən gətirilən eyni təyinatlı məhsullar hesabına ödənilməsi həyata keçirilir. Bu baxımdan seçilmiş mövzu “Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi” günün aktual məsələlərindəndir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: tədqiqatın obyektı respublikanın sənaye müəssisələri təşkil edir. Tədqiqatın predmeti sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi və təkmilləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işinin məqsədi Respublikada sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə olunmasının rəqabət qabiliyyətinin artırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə nəzəri və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələri hazırlanmaq məqsədində uyğundur. Dissertasiya işinin əsas vəzifələri - keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri, sənaye məhsulunun idarəedilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları, məhsulun keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemlərinin həlli və s.

Tədqiqatın metodologiyası və metodikası: aparılmış tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını dialektik metod təşkil edir. Tədqiqatın gedişində Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ aktlar, eləcə də tədqiq ediləcək və öyrənilən məsələlərlə əlaqədar respublikada və xarici ölkələrdə çap olunmuş məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi: Azərbaycanda sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin problemlərin həlli üçün bir sıra tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar: sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları, müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi, məhsulun keyfiyyətinin dəyişməsinin müəssisənin istehsal təsərrüfat fəaliyyətinə təsirinin təhlili, və s

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti: onun ən əsas istiqamətləri, irəli sürülən təkliflər verilən nəticələr və tövsiyələri, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və sənaye Nazirliyi tərəfindən sənayenin yeni inkişaf proqramlarının hazırlanmasında, sənaye müəssisələrinin inkişafı stratejiyasının müəyyənləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işində nəzərdə tutulan məsələlər aşağıdakılardır: Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin mahiyyəti, məhsulun rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinin yüksəldilməsi mexanizmləri, sənayedə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri, sənaye

müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları, məhsulun keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemləri, sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin artırılması məsələləri və onun həlli yolları, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları. müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi

Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işində 7şəkil və 1 cədvəl var. İşin sonunda nəticə və təkliflər verilib.

Tədqiqatın əsas nəticələri: tədqiqat işinin sonunda nəticələr geniş şəkildə öz yerini tutmuş və qeyd edilən nəticələrdən bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür

FƏSİL I. Məhsulun keyfiyyətinin və onun idarə edilməsinin nəzəri- metodoloji məsələləri

1.1.Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin məhiyyəti

Məhsulun keyfiyyəti – onun təyinatına uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələbatların yerinə yetirilməsi üçün məhsulun yararlılığını təyin edən xassələrin toplusudur.

Keyfiyyətin idarə edilməsi sistemi subyekt, amillər, məqsədlər, obyektlər, funksiyalar, metodlar, vəsitlər, prinsiplər və s. kimi qarşılıqlı əlaqədə olan idarəetmə kateqoriyalarına istinad edir.

Keyfiyyətin idarə edilməsi dedikdə, optimal keyfiyyətli məhsulun yaraldılmasını və ondan istifadə edilməsini təmin edən faktorlara və şəraitlərə bütün səviyyələrdə planlı və daimi şəkildə, məqsədyönlü təsir prosesi başa düşülür.

Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi xalq təsərrüfatı sahələrinin elmin, texnikanın və əhəlinin tələbatının yüksək səviyyədə ödənilməsi məqsədilə istehsalın inkişafına və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, istehsalın və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xidmət edən faydalı fəaliyyət növüdür. Bu prosesin əsas növləri keyfiyyət haqqında anlayışın formalaşmasına, həm də ayrı-ayrı obyektlərdə, hadisə və fəaliyyət sahələrində «keyfiyyət» anlayışı ətrafında formalaşmış fikirlər istiqamətində dəyişiklikləri istiqamətləndirən təsir modellərinin məcmusunu özündə birləşdirir. Keyfiyyətin idarə edilməsi prosesi özünün mənasını və müasirliyini ancaq “keyfiyyət” anlayışına verilən izahlar əsasında təmin edir.

İlk dəfə keyfiyyət kateqoriyasına qədim yunan filosofu Aristotel (e.ə. 384-322) tərəfindən qiymət verilmişdir. O, keyfiyyəti görünən fərq kimi təyin etmişdir. Aristotel o zaman keyfiyyətin kəmiyyətlə əlaqəli olması kimi problemli məsələni qarşıya qoymuşdur. Alman alimi Hegel (1770-1831) keyfiyyətlə kəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin olduğunu sübut etmişdir. O vaxtdan başlayaraq fəlsəfədə obyektiv dünyanın keyfiyyət-kəmiyyət müəyyənliyi haqqında danışmağa başlamışdılar. Hegel tərəfindən müəyyən edilmişdir ki, hər bir real

obyekt öz keyfiyyət-kəmiyyət müəyyənliyi ilə “keyfiyyət ölçüsünə”, öz hüdudlarına malikdir. Bu hüdudların kəmiyyət həddlərindən kənarda obyektin keyfiyyəti dəyişir.

Bu fikirlər fəlsəfə qanununa görə kəmiyyət dəyişmələrinin keyfiyyət dəyişmələrinə keçməsi haqqında mülahizə irəli sürür. Keyfiyyətin bu dəyişməsində onun müəyyənliyi verilmiş obyektin keyfiyyətinə xas olan kəmiyyət ölçüsü hədlərində saxlanılır. Qeyd etmək olar ki, eyni obyekt fərqli şəraitlərdə fərqli keyfiyyətlərə malikdir.

Keyfiyyət, mahiyyət xarakteristikası kimi, xassələr vasitəsi ilə özünü biruzə verir. Xassə keyfiyyətin aşkar edilməsidir. Hər bir xassə özünün ölçüsü, təzahüretmə gücü, yəni kəmiyyətcə müəyyənliyə - intensivliyinə malikdir.

Fəlsəfi baxımdan keyfiyyəti 2 böyük sinfə bölürlər: təbii keyfiyyət və sosial keyfiyyət.

“Məhsulun keyfiyyəti” anlayışını araşdırarkən məlum olur ki, keyfiyyətli məhsulun real xassələrin ölçməklə müəyyən etmək olar. Burada həmin xassələrin təmin edəcəyi təlabata da kəmiyyətcə qiymət vermək olar. Məhsulun ən əsas xassələrinin məcmusunun insanların təlabatını ödəmə dərəcəsi məhsulun keyfiyyətinin kəmiyyət göstəricisidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “keyfiyyət” anlayışının fəlsəfi və ictimai mənasının araşdırılması ilə kifayətlənmək olmur. Xüsusilə iqtisadiyyatın idarə edilməsi, ictimai istehsal sahələrinin fəaliyyətinin təşkili, adamların istehlakına normal həyat şəraitinə qayğıların təmin edilməsi, maddi istehsalın gücünün artırılması və elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi, hətta ictimai davranış və hüquq normalarının işlənməsi və bu cür strateji problemlərin həllində müasir zamanda mürəkkəb sayılan keyfiyyət göstəricilərini araşdırmaq lazımdır.

İstifadə olunan yanaşmadan asılı olmayaraq, hər bir idarəetmə idarəedici qərarların yaradılmasından və idarə olunan kommersiya təşkilatlara müəyyən təsirlərin köməyi ilə onların icrasından ibarətdir. Odur ki keyfiyyətin idarə edilməsinə, istehlakçıların və bütövlükdə cəmiyyətin tələblərini təmin edən zəruri keyfiyyət səviyyəsini müəyyən etmək üçün məhsulların yaradılması və istifadəsi

dövründə idarəetmə obyektinə məqsədyönlü təsirlər prosesləri kimi baxmaq lazımdır. Qeyd etdiyimiz tərif daha universaldır və bazar iqtisadiyyatı şəraiti üçün, keyfiyyətin idarə edilməsi xarakteristikası üçün qəbul etmək olar.

Xalq istehlakı məhsullarının keyfiyyətinin artırılması xalqın maddi və mədəni həyat şəraitinin yüksəldilməsi əsas göstəricisi kimi qiymətləndirmək olar. Sənaye məhsullarının etibarlılığının, onların istehsalının artırılması, istismar müddətinin, istismar xassələrinin yaxşılaşdırılması, estetik xassələrin yaxşılaşdırılması və çeşid portfelinin artırılması ilə bərabər aparılan, iqtisadi səmərəliliyin, həm də israfçılığın azaldılmasına, material ehtiyatlarının qənaətinin yüksəldilməsinə kömək edən başlıca vəzifələrdir. Yüksək kaloriyalı ərzaqlar, yüksək keyfiyyətli və məhsuldar olan dəzgah və avadanlıq, yüksək istismar xassələrinə və bədii-estetik təsir gücünə malik olan məhsulları həm respublikanın iqtisadi nüfuzunu gücləndirir və ölkənin dünya bazarına çıxışını artırır. Ona görə də məhsulun keyfiyyətinin artırılması sahəsində elm strateji inkişaf etmə yoluna çıxmış, özünün müstəqil elmi araşdırması və predmeti ilə digər elmi sahələrdən seçilir.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi istehsalın nəticələrinə özünün faydalı təsirini göstərir. Yəni bu təsir həm itkilərə yol vermədən ən səmərəli yollarla bir məhsul üçün müəyyən edilmiş keyfiyyət səviyyəsini təmin etməklə, həm də böyük elmi axtarışların, elmi-texniki nailiyyətlərin, yeni iş metodlarının istehsalda tətbiqi yolu ilə layihələndirmə və istehsalın təşkili və məhsulun keyfiyyət səviyyəsini yüksəltmək və formalaşdırmaqla həyata keçirilir.

Sənaye məhsulunun keyfiyyəti, onun istehlakçının bütün tələbatlarının təmin olunmasına yararlılığını müəyyən edir. Ona görə də keyfiyyət problemi istehlakçıların tələbatı kimi insan faktoru ilə bir başa bağlıdır. İqtisadi tələblərdən irəli gələn enerji, xammal, əmək, material və digər ehtiyatların məhdudluğu şəraitində istifadə etmə fəaliyyətinin bütövlükdə hər şeylə təmin olunması vacib məsələdir. Ona görə də istehsal olunmuş məhsulun yüksək keyfiyyəti əvvəlcə ona təyinatı uyğun olan tələbatın ödənilməsinin yüksəldilməsi ilə izah olunur. Odur ki, keyfiyyətin artırılması vəsaitin, əməyin və digər

ehtiyatların qənaitində özünü tapır.

Məhsulun təyinatına uyğun olaraq məhsulun keyfiyyəti qarşıda qoyulan tələbatların yerinə yetirilməsi üçün istehsal olunmuş məhsulun yararlılığını təyin edən xassələrin toplusu olduğundan, tam konkret tələbat müəyyən edilməlidir. İnsanların tələbatlarının tarixi xarakteri vardır. Məhsuldar qüvvələrin və istehsal münasibətlərinin inkişafı ilə insanların maddi və mənəvi rifahı artdıqca, onların tələbatları artır və genişlənir. Tələbatların müxtəlif səviyyəsi, həmçinin hər hansı bir məmulatın istehlak şəraitindəki müxtəliflik məhsulun keyfiyyət səviyyəsinin nisbi xarakterini müəyyən edir. Əvvəllər yüksək keyfiyyət səviyyəsinə malik olan məhsullar, sonrakı dövrlərdə insanları təmin etmir. Demək olar ki, belə bir gedişat qanuni bir proses hesab olunur.

İnsanların maddi və mənəvi həyatından asılı olaraq tələbat obyektiv xarakter daşıyan dərk edilmiş zərurətdir. Deməli insanların tələbatı – onların mütləq təmin edilməli, realizə edilməli, həyata keçirilməli, icra edilməli, hər şeyə ehtiyacıdır. Tələbat insanların yaşayış səviyyəsini, rifahını təmin edilməsi və inkişafı üçün lazımdır. İnsanların yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsnə, onların maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün maddi tələbatın ödənilməsi lazımdır. İqtisadi tələbat həmişə konkret müəyyən olur və özünün müəyyən sərhədlərə malikdir. Ancaq bu hədudlarına daim genişlənir, deməli tələbat artır və müxtəlif formalarda olur. Tələbatların məhdudlaşdırılması onun inkişaf səviyyəsi və daim artan tələbatların ödənilməsi üçün iqtisadi təbii, texnoloji, maliyyə, əmək və s. resursların kifayət qədər olmaması ilə əlaqədardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətin idarə edilməsində yüksək keyfiyyəti daha da dövlətin qüdrətini gücləndirir, cəmiyyətin tələbatlarının ödənilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətindən başqa onun rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması satış bazarlarına muasir texnologiyaların inkişafı, bəzi strateji resursların çatışmazlığı, bazar segmentində əmtəə bolluğu, valyuta üstünlüklərinin artması, bir çox kommeriya təşkilatlarının strateji-marketing konsepsiyalarını həyata keçirilməsi digər amillərlə də əlaqədardır.

Rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsinin rolu, xüsusilə nəzəri və təcrübi məsələləri, sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi təcrübəsinin xüsusiyyətləri və xüsusi prinsipləri, geniş şərh etmək lazımdır.

“Azərbaycanda sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrasına uyğun olaraq həyata keçirilən layihənin başlıca məqsədi sənaye müəssisələrinin keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsində məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması və keyfiyyət standartlarının təşviq edilməsidir.

Ölkəmidə fəaliyyətdə olan kommersiya təşkilatlarında keyfiyyət problemlərinə yeni və prinsipial yanaşmanın formalaşmasını tələb edir. Sənaye məhsulunun yüksək keyfiyyətinə nail olunması təkcə istehsalçı və istehlakçı üçün deyil, bütövlükdə respublikanın iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yüksək keyfiyyətli satışın həcmi və rentabelliyyətin artırılması, ölkənin ixrac potensialının artırılmasına səbəb olur, insanların rifah halının və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə təsir edir. Belə ki, istehsal prosesinin müxtəlif kateqoriyaları sistemli kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə məmulatın keyfiyyətinin yüksəldilməsi başlıca məsələlərdən biridir. Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi bir sıra üsul və vasitələri özündə birləşdirir və bu da layihələndirmə, istehsal və satış proseslərində yüksək keyfiyyətin təmin edilməsinə şərait yaradır. Keyfiyyətin idarə edilməsində onun qiymətləndirilməsi əsas məsələdir. Deməli məhsulun keyfiyyətin qiymətləndirilməsinin müasir metodları düzgün və tam informasiyanı müəyyən etməyə şərait yaradır. Qeyd olunanlar öz növbəsində keyfiyyətin qiymətləndirilməsi ilə bağlı düzgün olmayan qərarların qəbul edilməsinə səbəb olur.

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin bütün mərhələlərində keyfiyyətin yüksək səviyyədə olması onun qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətin qiymətləndirilməsində də müəyyən çətinliklər vardır. İşçi və işçi qrupunun əmək fəaliyyətinin ümumiləşdirici xassəsi - işin keyfiyyətini təmin edir. Deməli bu işçinin və işçi qrupunun qoyulmuş tələblərə əsasən müəyyən

tapşırğın yerinə yetirilməsi bacarığını əsas tutur. Bu da işin keyfiyyətində istehsalın təşkili, iş ritmi, texnikanın inkişaf səviyyəsi işçinin əmək qabiliyyəti və intizamı və s. öz əksini tapır.

Azərbaycan Respublikasında ictimai istehsalın inkişafının intensivləşdirilməsi yollarına, həmçinin məhsul, iş və ya xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması yollarına da ciddi fikir vermək lazımdır. Sənaye məhsulunun keyfiyyəti onun ümumi xərclərini səciyyələndirir və bunlar məhsulun təyinatına müvafiq olaraq bu və ya digər istehlakın təmin edilməsinə şərait yaradır.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinə ciddi nəzarət olmazsa təsərrüfatçılıq sistemlərində hər hansı bir iş, uğursuzluğa gətirib çıxara bilər.

Kommersiya təşkilatlarının fəaliyyətinin kompleks öyrənilməsində, onların təsərrüfat-maliyyə nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsində, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin daha da artırılması, ehtiyatların aşkar edilməsi ən mühüm məsələlərdən biridir.

Belə ki, bu məsələ, fəhlə, mütəxəssis, işçi və idarəetmə heyəti üçün əsasdır. Ona görə ki məhsulunun keyfiyyətin idarə edilməsisistemi məəsisədəki işçiləri üçün aydın olmalıdır.

Kommersiya təşkilatlarında ixtisasın artırılması üzrə ixtisaslaşdırılmış mərkəzlər, kurslar və müxtəlif məktəblərin fəaliyyət göstərməsi məhsulunun keyfiyyətinin idarə olunması və yüksəldilməsi sahəsində böyük rol oynayır. Burada həm Azərbaycan mütəxəssisləri, həmçinin xarici ölkələrin mütəxəssisləri fəaliyyət göstərə bilər. Keyfiyyətlə bağlı olan xüsusi seminarlar və konfranslar keçirmək məqsəduyğundur. Çünki yüksək keyfiyyətli məhsulu ancaq yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlaya bilər.

Bütün bunlarla yanaşı yüksək keyfiyyətə malik məhsul istehsalı sferasında stimullaşdırmanın yeri vacib məsələlərdən biridir. Burada mükafatlandırıcı tədbirlərin məhsulun və əməyin yüksək keyfiyyətinə görə əhəmiyyətli yüksəltmək lazımdır. Eyni zamanda keyfiyyətsiz məhsul buraxılışına görə, normativ-texniki sənədlərin tələblərindən kənara çıxma hallarına görə, cəza tədbirləri də istisna edilməməlidir. İndiki zamanda məhsulunun keyfiyyətinin artırılması və

yaxşılaşdırılmasına dair müxtəlif səpgili müsabiqələrin keçirilməsi təcrübəsi də əsas məsələlərdən biridir.

Müəssisələrdə məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsi aşağıdakıları nəzərdən keçirmək lazımdır:

1.qüsurlu və ya uyğunsuz məhsulun yaranmasının vaxtında qarşısının alınması və qüsurlu materiallar, xammal, detal və materialların istehsalə burxılmaması;

2.istehlakçılara göndərilən məhsulda hər hansı bir qüsurun olmaması,

3.tədarük edilən məhsulun tamamilə istehlakçıların tələblərinə uyğun olmaması;

4. məhsulun daim təkmilləşdirilməsi, həmçinin istehsalın və idarəetmənin təşkilati-texniki səviyyəsinin artırılması.

Yuxarıda qeyd edilənlər məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsi mütərəqqi metodologiya və bütün işlərin müasir səviyyədə təşkili əsasında həyata keçirilə bilər.

Sənaye müəssisələrinin stabil işləməsinin, buraxılan məhsulların rəqabət qabiliyyətliyini artırılması əsasını məhsulların keyfiyyəti təşkil edir. Eyni zamanda buraxılan məhsulun keyfiyyətinin təmin edilməsi yalnız istehsalın təşkilinin yüksək səviyyədə olmasında işçilərin peşə hazırlığı və biliyi, həm də keyfiyyətinin təmin edilməsi metodları və vasitələri sahəsindəki yüksək bilik səviyyəsində mümkündür. Buna görə də elmi araşdırmalar, biliyə və təcrübəyə əsaslanan tədqiqatlar, ölkə daxilində və xaricdə toplanmış qabaqcıl təcrübənin dərindən öyrənilməsi məhsulların, iş vaxıdmetlərin keyfiyyətinin yüksək olmasına imkan verməkdir.

1.2.Məhsulun rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinin yüksəldilməsi

mexanizmləri

Muasir dövrdə təsərrüfat subyektlərin istehsal etdiyi məhsulun idarə edilməsinin və bütövlükdə rəqabət qabiliyyətinin əsas rolu yüksəkdir. Son zamanlarda muasir şirkətlərin təcrübəsi bunu sübut edir, onlarda qabaqcıl firmalarının təcrübəsi təsdiq edir, onlarda menecmentin və marketinqin

istiqamətləri arasında birinci yeri keyfiyyət tutur. Eyni zamanda keyfiyyətin artırılması istehlakçılara yönəldilir.

Son zamanlar dünyanın inkişaf etmiş muasir ölkələri yüksək keyfiyyəti strateji biznesin simvolu və milli sərvətlərin ən mühüm mənbəyi kimi təstiq olunub. Hökumətin güdrətini çox vaxtı keyfiyyət müəyyən edir, bütövlükdə cəmiyyətin və insanların tələbatının təmin olunmasının üstünlüyü təmin edir, rəqabətə qabiliyyətinin artırılmasının böyük rolu olur. Lakin bütün bunların əsasında müəssisə yüksək rəqabət şəraitində dözə bilər, bunun üçün də tam obyektiv olaraq demək olar ki, müasir dövüdə keyfiyyətin artırılması zəruriliyi müəssisənin fəaliyyətinin birincilər cərgəsinə qatılmağı təmin etməlidir.

Yuxarıda qeyd olunanların səbəblər çoxdur. Bunlardan aşağıdakıları xüsusilə qeyd etmək olar:

- şəxsi, istehsalat və ictimai tələbatın bütün dünya cəmiyyətlərinin inkişafında ETİ-nin rolunun və sürətinin güclənməsi, elmin, texnikanın, istehsalatın, iqtisadiyyatın;
- xidmətin, buraxılan məhsulların konstruksiyasının yerinə yetirilən funksiyaların əhəmiyyətinin yüksəlməsi və mükəmməlləşdirilməsi;
- nisbətən keyfiyyəti aşağı olan məhsul və xidmətlərin insanların qəbul etməməsi;
- istehsalatın intensivləşdirilməsinə doğru tələblərin çoxalması və təşkilatın uğurlu inkişafında vacib amil kimi keyfiyyətin səmərəliliyinin yüksəldilməsi.

Yuxarıda ki, səbəblərlə yanaşı, xarici ölkələrin bazarlarında rəqabətin artmasını da göstərmək lazımdır. Rəqabət təkcə dünya bazarda yox, bizim respublikamızda da mövcuddur.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarəedilməsinin ən əhəmiyyətli təşkilati və normativ bazası standartlaşdırma, indi də standartlar sistemi geniş istifadə olunur. Standartlar — texniki normativlərdir və qanun qüvvəsinə məhsus sənədlərdir. Standartların əsas təyinatı məhsulunun keyfiyyətinə yönəldilən tələblərin reqlamentləşdirilməsi və onun daim yüksəldilməsinin təminatıdır. Standartlar müəyyən fəaliyyət sferasında vacib rolunu oynayır və hasil edilən məhsula

yönəldilən keyfiyyət tələblərinin müqayisəsini yerinə yetirməyə imkan verir. Standartların aşağıda göstərilən kateqoriyaları mövcuddur: dövlət, milli, sahə, müəssisə. Ayrı – ayrı məhsul növləri standartlarla əhatə olunmadıqda, onlar texniki şərtlərlə rəqlamentləşdirilir.

Sənaye məhsulunun attestasiyası məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsində mühüm elementlərdən biridir

Planlaşdırma da məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsində mühüm rol oynayır. Odur ki, məhsulun keyfiyyətinin artırılmasının planlaşdırılması, elm və texnikanın yeniləşdirilməsindən istifadə etməklə istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin sistemli olaraq yaxşılaşdırılmasını, ən yaxşı daxili və xarici analoqların texniki – iqtisadi göstəricilərini seçmək; standartlar və texniki şərtlərə əməl etməkdən ibarətdir.

Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sistemində maddi və mənəvi stimullaşdırma əsasdır ki, çünki əmək haqqı və mükafatlandırmanın təkmilləşdirilməsi, qiymət, güzəşt, əlavələr, bank kreditləri, iqtisadi sanksiyalar və s. iqtisadi alətlərdir. Sənaye məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi, yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalı özündə maddi və mənəvi stimullaşdırmanı, innovasiyalı texnika və texnologiyalardan istifadəni ümumiləşdirir, elm və texnikanın yeni nailiyyətlərindən istifadəni, və işlərin bu istiqamətdə qurulması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı üçün əsas yradır.

Sovet İttifaq zamanında mövcud olan standartlar və müasir keyfiyyəti idarəetmə sistemi — beynəlxalq İSO — 9000 seriyalı standartlar arasında ideologiya və prinsipə görə müəyyən eynilik mövcud idi. Bu baxımdan, həmin zaman istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin aşağı olması heç də o zaman fəaliyyətdə olan keyfiyyət sistemindən asılı deyildir. Belə ki, sənaye müəssisələrdə məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi inzibati metodlardan aparılırdı, keyfiyyətin vacibliyi arxa plana keçmişdi və bir çox hallarda formal xarakter daşıyırdı. Respublikamızda sənaye sahəsində keçirilən islahatlar və bura cəlb olunan qabaqcıl texnika və texnologiyalara görə və keyfiyyətin effektiv sisteminin yaradılması üçün daxili və xarici ilkin şərtlər mövcud idi. Hal hazırda

islahatların həyata keçirilməsi və beynəlxalq təcrübə göstərir ki, xarici tərəfdaşlar istehsalçı müəssisələr üçün məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsində ISO standartlarının tələblərinə əməl edilməsini ilkin şərt kimi qarşıya qoyurlar. Qeyd edilən standartlara əsaslanaraq demək olar ki, keyfiyyətin sistemli idarə edilməsinə keçid müəssisənin beynəlxalq bazara çıxmasına şərait yaradılır ki, bu da rəqabətqabiliyyətli məhsulu istehsal etməklə istehsal xərclərini azaltmaq və məhsulun keyfiyyətini yüksəltməsinə şərait yaradır.

Məhsulu qiymətləndirilmək üçün olan parametrlərin siyahısının dəqiqləşdirmək üçün əsasdır. Odur ki, məhsulun rəqabət qabiliyyəti yalnız konkret istehlakçı üçün maraqlı olan xassələrilə müəyyən edilməsinə əsasən uyğundur. Deməli məhsulun istehlakçı maraqları çərçivəsindən çıxan bütün parametrləri, bütün xassələri, rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün müəyyən olmadığından nəzərdə tutulmamalıdır. Buradan belə nəticə çıxır ki, qaydaların, standartların, normaların, istehlakçıların müəyyən tələblərinin həddinin keçilməsi sənaye məhsulunun rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə imkan yaradır. Buda onu göstərir ki, məhsul istehlakçı nöqtəyi-nəzərindən nəinki lazımsızdır, hətta, məsələn, əgər məhsulun qiymətinin qalmasına şərait yaradarsa, onun rəqabət qabiliyyətini aşağı düşməsinə səbəb olur.

Sənaye məhsulunun rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və müqayisə edilməsi üçün müəyyən olan parametrlər kompleksi müəyyən edilməsi ona əsaslanılır ki, əsas parametrlərin bir hissəsi malın texniki parametrləri, digər hissəsi isə iqtisadi dəyəri müəyyən edir.

Malın rəqabətə davamlılığın qiymətləndirilməsində normativ parametrlərinə, məhsulun satışı nəzərdə tutulan bazarın yerləşdiyi ölkələrin qanunvericilik aktlarına, texniki qaydalara, beynəlxalq standartlara, texniki şərtlərə və məhsula aid digər normativ sənədlərə aid olmalıdır. Ona görə də parametrlərin dəyişilməsi müqavilələrin, beynəlxalq sazişlərin, kontraktların pozulmasına gətirib çıxara bilər. Bu da malın insanların bazarda mövqeyinin itirilməsinə gətirib çıxara bilər. Sənaye məhsulunun rəqabət qabiliyyətinin şərtlərinə və normativ parametrlərinə patent təmizliyi, habelə ticarətdə qeyri-tarif məhdudiyyətlər aiddir. Bu məhdudiyyət

kəmiyyətlər üzrə –lisenziyalaşdırma, kvotalaşdırma, embarqo; texniki - qaydaların və standartların tələbləri; malların qablaşdırılmasına və markalanmasına xüsusi tələblər; mal göndərəninin məhsuluna və keyfiyyət sisteminə sertifikatların olması tələbləridir.

Sənaye məhsulunun parametrlərinin onların səviyyəsini və hədlərini müəyyən edən standartlara, məcburi rəqlamentlərə və normalara olmalıdır. Belə ki, onlardan heç olmasa biri qüvvədə olan normalarla və standartlarla uyğun deyilsə, onda obiri parametrlər üzrə müqayisənin nəticələrindən asılı olmayaraq, məhsul rəqabət qabiliyyətli hesab edilməməlidir. Odyr ki, ilk növbədə məhsulun parametrlərinin konkret ölkənin bazarında qüvvədə olan standartlara və qanunvercilik aktlarına uyğunluğu müəyyən edilməli və bundan sonra uyğunluq aşkar edildiyi halda məhsulun rəqabət qabiliyyətli hesab edilə bilər.

Nümunəvi metodikaya uyğun olaraq məhsulun rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas mərhələsindən biri analoqlar, yəni bazarda satılan və müqayisə üçün istifadə edilən analoji mallar qrupudur. Analoqlar qrupuna daxil edilən bütün məhsullar müəyyən meyarlara uyğun olmalıdır yəni:

1) rəqib məhsulun rəqabət qabiliyyəti səviyyəsinin qiymətləndirilməsi məqsədlərinə cavab verməlidir və istehlakçıların bir qrupuna istiqamətlənməlidirlər;

2) rəqib məhsulun qiymətləndirilmə anında bazarda mötəbərliyi və perspektivdə onun dəyişilməsi meylləri etibarlı informasiya ilə təsdiqlənməlidir;

3) rəqib malın və qiymətləndirilən məhsul təyinatı və istismar şərtləri oxşar olmalıdır.

Aşağıdakıları isə analoqlar qrupuna daxil etmək olar:

- müəssisədə hazır məhsul qiymətləndiriləndə – qiymətləndirilən məhsulun buraxılması vaxtında dünya bazarına daxil olması proqnozlaşdırılan perspektivli və eksperimental nümunələr;

- müəssisənin buraxılan məhsul qiymətləndiriləndə – göstəricilərinin ölçüləri onlarda olan sənədlər. Hazır məhsul qiymətləndirilən zaman analoq kimi istehsalı

mənimsənilməmiş malların reklamlar və eksperimental nümunələrindən istifadə etməyə icazə verilmir.

Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsinin vacibliyini müəyyən edən səbəblərdən fərdi bir şəxsin, istehsalın və cəmiyyətin tələbatlarının durmadan əhəmiyyətli və fasiləsiz artması, ETT rolu və tempinin artması, istehsal olunan məhsulun konstruksyanın mürəkkəbləşməsi və onun yerinə yetirdiyi funksiyaların məsuliyyətinin artması, hazır məhsulun istehsal həcmələrinin artması və bunun nəticəsi kimi zay və reklamasiyaların mümkün sayının artması, keyfiyyət səviyyəsi yüksək olmayan məhsulun istehlakçıları tərəfindən qəbul olmaması, kommersiya təşkilatının uğurlu fəaliyyətinin zəruri amili kimi istehsalın effektivliyinin artmasının tələblərin sərtləşməsidir.

Bu səbəblərlə yanaşı, dünya bazarlarında rəqabətin güclənməsini də qeyd etmək lazımdır. Rəqabət nəinki xarici bazarda, eyni zamanda da daxili bazarda da güclənməkdə davam edir. Azərbaycanda da rəqabət dərəcəsi ildən ilə genişlənir.

Məhsulun keyfiyyətindən başqa rəqabətin sərtləşməsi kimi amilləri də nəzərə almaq lazımdır:

1. satış bazarlarının beynəlmilləşməsi,
- 2.yeni texnologiyaların təsiri,
- 3.inkışaf etmiş ölkələrin informasiya üstünlüklərinin azalması,
- 4.strateji resursların çatışmazlığı,
- 5.əksər bazar seqmentlərinin əmtəə ilə dolması,
- 6.valyuta prioritetlərinin genişlənməsi,
7. müəssisələrin mütərəqqi-marketing konsepsiyalarını reallaşdırması və s.

Artıq sübut olunmuşdur ki, hər hansı bir ölkənin iqtisadiyyatı integrasiyada olduğu bazar məkanının məhdudiyyətlərdən asılı qalaraq inkişaf edir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda ölkəmiz üçün bu, arxiv vacib məsələdir ki, MDB məkanında sahib olduğu seqmenti nəinki itirməsin, həm də yeni bazarlara çıxış əldə etsin.

2012-ci ilin yekunları və 2013-cü ilin vəzifələrinə həsr olunmuş müşavirədə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ. Əliyev məhz belə vəzifələr irəli sürdü:

“Azərbaycan sənayesi yeni bazarlara çıxmalıdır. Əks halda biz dünya birliyində layiqli yer tuta bilmərik”.

Xarici satış bazarların olması və əmtəəlik məhsulun keyfiyyəti müəyyən dərəcədə ixracın həcmi və strukturu ilə müəyyən olunmalıdır. Bu istiqamətdə respublikada sənayesinin bütövlükdə və maşınqayırma sahəsinin ayrılıqda fəaliyyətinin nəticələrini qənaətbəxş hesab etmək düzgün deyil. Bunu təsdiqləmək üçün 2000-2010-cu illərdə Azərbaycanda məhsul ixracının həcmi və strukturuna dair statistik məlumatlara nəzər salmaq kifayətdir

Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi son on il ərzində azı 8-10 dəfə artmış və 2011-ci ildə artıq 31 mlrd. doll. qiymətləndirilir. Bu dövrdə ixracat isə 1,75 mlrd. doll.-dan 21,32 mlrd. doll. qədər yüksəlmiş və ya ~15 dəfədən çox artmışdır. İdxalın artımı isə bu dövrdə (1,17 və 6,6 mlrd.doll.) cəmi ~4 dəfə artmışdır, yəni ixrac potensialı idxalı 4 dəfə sürətlə üstələmişdir. Əlbəttə, bunlar yüksək göstəricilərdir və Azərbaycan iqtisadiyyatının çox böyük sürətlə inkişafından xəbər verir.

Bu mürəkkəb, həm də ciddi bir problemdir, çün ki, məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsi nin təşkilinə prinsipə yeni, fərqli bir yanaşma istifadə etməkləzımdır yeni layihə qərarları qəbul etmək məqsədəuyğundur. Belə ki, bazar şəraitinə uyğunlaşmayan köhnə üsullardan imtina etmək və məhsulun rəqabət qabiliyyəti, keyfiyyətinin artırmaqla və təmin edilməsinin perspektiv üsul, forma və istiqamətlərinin istifadə edilməsi məqsədə uyğundur.

Belə tələblər hazır məhsula texniki şərtlərdə qeydə alınır, ancaq onlar istehlakçılar üçün kifayət qədər zəmantli ola bilməzlər. Bu isə onunla əlaqədardır ki, məmulatın keyfiyyəti və rəqabət qabiliyyətinin artırılması üzrə qərarların qəbulu və yerinə yetirilməsində texniki rəqlamentlərdən istifadə edilə bilər.

Optimal xərclərlə hazır məhsulun keyfiyyət səviyyəsi və rəqabət qabiliyyətini təmin etməyə və yüksəltməyə borclu olan istehsalçı sənaye müəssisənin maraqları və tələblərini lazımı səviyyədə təmin etməlidir. Belə ki, tələbin yerinə yetirilməsi sənaye müəssisənin sərəncamında olan bütün resursların və ilk növbədə insan resurslarından səmərəli istifadəsi zamanı mümkün olur. İstehsalçının lazımı

texniki-iqtisadi keyfiyyət səviyyəsində hazır məhsul tədarük etmək imkanlarına obyektiv əmin olan hazır məhsul istehlakçılarının tələbləri və tələbatları lazımı səviyyədə ödənilməlidir. Bununla yanaşı, məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji əsaslarının və tətbiqi təcrübəsinin araşdırmaları göstirir ki, ölkədəki makro şəraitə uyğunlaşdırmaqla xarici yanaşmaları maşınqayırmada keyfiyyətin idarə olunmasında qeyri şərtsiz istifadə etmək uğurlu nəticələrə nail olmağa imkan verməyəcək.

Keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsindəki sərəncamımızda mövcud olan bütün nəzəri və təcrübi məsələlərin araşdırılması göstərir ki, məhsulun keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində sistemli yanaşmanın inkişaf etməsi və daha geniş istifadə olunması əsasdır. Bununla yanaşı, aşağıdakı bir sıra əlavə məqamları da qeyd etmək olar. Bunlardan başqa bir sıra məsələlərdə toxunmaq lazımdır.

Sənayə məhsulunun keyfiyyətinin artırılmasını təmin edilməsi və yaxşılaşdırılması hər bir kommersiya təşkilatının iqtisadi siyasətinin özəyi olmalıdır. Odur ki, onların fəaliyyətinin məqsədləri:

1. istehlakçıların istək və tələblərinin yerinə yetirilməsi;
2. minimal xərclərlə hazır məhsulun istehlakçının tələb etdiyi keyfiyyətinə nail olunmasıdır;
3. hazır məhsulun müəyyən olunmuş müddətlərdə istehlakçılara göndərilməsidir.

Sənaye məhsulunun keyfiyyəti sahəsində məqsədlərə nail olunmasının əsas meyarı qismində istehlakçıların tələblərinin ödənilməsi və rəqabət qabiliyyətli hazır məhsul buraxılması həyata verilməlidir.

- məhsulun keyfiyyəti sahəsində məqsəd və vəzifələrə nail olmağın ən səmərəli metodu kimi məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsinə sistemli yanaşmanı qəbul edilməli və reallaşdırılmalıdır;
- yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalı zamanı yüksək keyfiyyət səviyyəsinə malik əmək vasitələrindən istifadə etmək lazımdır;
- fasiləsiz və sistemli təhsil, yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlanmalı,

ixtisaslaşdırılmış peşə hazırlığı həyata keçirilməli, məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsində işçilərin ixtisas səviyyəsi müntəzəm olaraq yüksəldilməlidir;

- hər bir məhsul istehsalçısı, icraçısı və bütün işçilərdə istehsalçıya, sifarişçiyə və alıcıya böyük və dərin ehtiram və hörmətli münasibət tərbiyə etmək və işə daim vicdanla yanaşmaq tələb olunur;

Məhsulun keyfiyyəti sahəsində məqsədlərə nail olmaq ancaq qoyulan tələblərdən kənara çıxmalara münasibətdə bütün idarəedici təsirlərin qabaqlayan, xəbərdaredən xarakterdə olması ilə həyata keçirilə bilər. Belə təsirlərin qeyri-effektiv olduğu hallarda yaranan kənara çıxmalar maksimum tez və operativ aradan qaldırılması məqsədə uyğundur. Operativlik və keyfiyyətin idarəedilməsi üzrə sonrakı təsirlərin müsbət nəticələnməsi keyfiyyət sistemlərinin bütün yarım sistemlərində və elementlərində həqiqətən fəaliyyətdə olan, etibarlı, mobil əks əlaqənin olması ilə əlaqədardır. Bütün bunlar olmadan müəssisə dünya bazarında praktiki olaraq rəqabət apara bilməz.

1.3 Sənayedə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri

Hər bir problemin həlli effektiv idarəetmə olmadan qeyri-mümkündür ki, o, bütün məsələlərin o cümlədən, diqqətin və qüvvələrin əsas istiqamətdə cəmlənməsini nəzərdə tutur. Elm və texnikanın istehsalatın bütün təcrübəsini, işçilərin bütün bilik səviyyəsini və bacarığını təxirəsalınmaz problemin həllinə yəni, istehlakçıları qane edən məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, yəni rəqabətqabiliyyətli məhsulların yaradılmasına yönəltmək məqsədə uyğundur. Hal hazırda birinci növbədə məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin təkmilləşməsi üçün əsasdır. Keyfiyyətin idarə edilməsi nəticə etibarlı ilə bütün istehsalat səmərəliliyinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi elm kimi nəzəri əsaslarını bizim ölkədə 70-80-ci illərdə həyata keçirməyə başlayıb. Ona görə də bu dövrdə tədqiqatlar

aparılmış və məqalələr, monoqrafiyalar və kitablar çap olunmuşdur. Bu tədqiqatların prinsipial nəticəsi ondan ibarətdir ki, hər hansı bir istehsalatda istifadə olunan idarəçilik metodlarından və mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsi onun ayrılmaz hissəsi, funksiyası hesab etmək olar. Keyfiyyətin sistematik yüksəlməsinə ancaq daha doğrusu lokal, dağınıq xarakterli təsirlərlə nail olmaq mümkün deyildir. Bir müəssisənin yüksək olmayan keyfiyyətli məhsulları başqa müəssisədə də yüksək olmayan keyfiyyətli məhsulun hazırlanmasına və yaradılmasına gətirib çıxardır. Məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsində kompleks xarakterli təsirlər tətbiq etmək olar. Bu da onların işlənilib hazırlanması və realizasiyası üçün idarəetməyə sistemli yanaşma ilə mümkündür. Belə yanaşma isə istehlakçıları qane edən keyfiyyəti təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Məhsulun keyfiyyəti insanın obyektiv reallığı dərk etməsinin əsas pillələrindəndir. Aparılan araşdırmanın ilkin mərhələsində obyekt ilk əvvəl hansısa bir xüsusiyyət və ya xüsusiyyətlərlə nəzərə çarpır. Fəlsəfi nöqteyi-nəzərdən burada xüsusiyyət obyektin keyfiyyətinin müəyyən tərəfinin başqa, qarşılıqlı əlaqədə ola biləcək, obyektlərə münasibətinə yanaşma üsulu kimi aydınlaşdırılır. Hər bir obyekt başqa cisim və hədsəzlərlə qarşılıqlı əlaqədədir odur ki o müxtəlif xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Lakin keyfiyyəti xüsusiyyətlər cəmi kimi təyin etmək təşəbbüsü düzgün nəticə vermir. Çünki, tamamilə konkret maddi obyektlərə aiddir. Keyfiyyət kateqoriyası ancaq ayrı-ayrı xüsusiyyətlər demək deyil, o, bu obyektin funksional birlikdə mühüm xüsusiyyətlərinin bütöv xarakteristikasını izah etməlidir.

Məhsulun keyfiyyətinin sosial nöqteyi-nəzəri ayrı-ayrı subyektlərin və yaxud bütövlükdə cəmiyyətin müzakirə olunan obyektə münasibətindən irəli gəlir.

Keyfiyyətin texniki tərəfi araşdırılan müəssisənin kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərindən asılıdır.

Hər bir işçinin, eləcə də kollektivin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla bütün mümkün maddi və mənəvi həvəsləndirmə metodları, o cümlədən “yüksək keyfiyyət – yüksək məvacib” prinsipini istifadə etmək lazım gəlir. Eyni zamanda

məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə hər bir işçinin fərdi potensialı nəzərə alınması, məhsulun və əməyin keyfiyyəti sahəsində yüksək nailiyyətlərə görə işçilərə mükafat və təltiflərin verilməsi, ayrı-ayrı işçilər, müəssisələr və bölmələr arasında məhsulun və əməyin keyfiyyətinin yüksəldilməsi işində yarışma mühitinin inkişaf etdirilməsi.

Sistemli məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsində keyfiyyət sahəsində fəallıq əksər hallarda innovasiyalı xarakter daşıyır və bu da, sistemlik olaraq məhsulun keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur. Keyfiyyətin yüksəldilməsində fəallıq dövrü işgüzar fəallıqla sıx əlaqədə olduğundan onun dəyişmə qanunauyğunluğunu təyin edir və ya qabaqlayır.

Məhsulun keyfiyyəti problemi daimi və çoxşaxəli problemdir. Problemin mürəkkəbliyi və çoxşaxəliliyi onunla əlaqədardır ki, burada mühəndis-texnoloji texniki, sosial-iqtisadi, beynəlxalq, ekoloji, siyasi və digər aspektlər vardır.

Keyfiyyətli məhsulun yaradılması və istehsalı, həmçinin elmi-texniki tərəqqi insanlarda daha yüksək keyfiyyət göstəricilərinə malik olan məhsullara tələbat yaradır. Məhsula olan tələbatlar adətən onların ödənilməsi imkanlarını qabaqlayır. Bu keyfiyyət probleminin həmişəlik olduğunu izah edir. Qeyd etdiklərimiz sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik xüsusiyyətlərindəndir. Məhsulun keyfiyyəti və onun təmin edilməsi sahəsində öyrənilməli məsələləri belə izah etmək olar:

1. Texniki istiqamətdə :

- məhsulun layihələndirilməsi;
- istehsal texnikası və texnologiyası;
- etibarlılığın və uzunmüddətliliyinin artırılması.

2. İqtisadi sahədə:

- keyfiyyətin texniki-iqtisadi,
- sosial-iqtisadi təbiətinə aid fərdi və ümumi məsələlər;
- keyfiyyətə tələbatın xarakterinin sosial və iqtisadi inkişafı, elmi-texniki tərəqqinin sürəti ilə əlaqələri;
- əmək bölgüsü və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi üsulları;

- ictimai istehsalın effektivliyi;
- keyfiyyətin yüksəldilməsinin planlaşdırılması;
- məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılması;
- məhsulun keyfiyyətinin təsərrüfat əlaqələrində yeri və buna oxşardigər məsələlər.

3. Məhsulun keyfiyyətinin hüquqi məsələləri:

- keyfiyyətə görə məsuliyyət;
- standart tələblərə və texniki şərtlərə əməl olunması üçün məsuliyyət;
- idxal və ixrac münasibətlərində məhsulun keyfiyyəti üzrə məsuliyyət.

4. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sahəsində:

- məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi mexanizminin təşkilati, iqtisadi, sosial və texniki məzmunu;
- məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə fəaliyyətin məzmunu;
- məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi vəzifələrinin idarəetmə üzrə bölüşdürülməsi;
- ayrı-ayrı istehsal-təsərrüfat şəraitində və bütün pillələrdə məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin kriteriyaları;
- məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sisteminin fəaliyyət funksiyalarının qurulması;
- məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi şəraiti ilə ona təsir edən amillər arasında müvazinətin məzmunu və tərkibi;
- məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin texnikası, texnologiyası və effektivliyi.

5. Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sahəsində:

- məhsulun keyfiyyət göstəricilərinin və göstərici qruplarının ölçü əlamətləri ilə ölçü xarakteristikalarının təbii oxşarlığı;
- məhsulun keyfiyyət göstəricilərinin təsnifatı və qruplaşdırılması əlamətləri; məhsulun keyfiyyətinin obyektiv və subyektiv meyarları;
- keyfiyyət kateqoriyaları üzrə məhsulun attestasiyasının təşkili problemləri;

- məhsulun keyfiyyətinin müqayisə edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün oxşarlığın və onların göstəricilərinin seçilməsi;
- keyfiyyətin qiymətləndirilməsinin iqtisadi-riyazi metodları;
- məhsulun keyfiyyətinin ölçülməsi, qiymətləndirilməsi və idarə edilməsinin ehtimal məsələləri.

6. Məhsulun keyfiyyəti haqqında məlumatla dair;

- məhsulun keyfiyyəti haqqında məlumatın məzmunu və tərkibi;
- məhsulun keyfiyyəti haqqında məlumatın etibarlı olması və obyektivliyi;
- məhsulun keyfiyyəti haqqında məlumatın çoxluğu, ünvanlı olması və dövriliyi;
- məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sisteminin məlumatla təminatının ümumi və yerli problemləri.

Yuxarıda şərh olunan məsələlər məhsulun keyfiyyəti, onun idarə edilməsi və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar olan bütün məsələləri əhatə edir. Odur ki, burada ayrı-ayrı məhsulların keyfiyyətinin və texniki səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə bağlı olan bir sıra konkret məsələlər, məhsulun keyfiyyətinin ekoloji mühitlə, təhsillə və s. qarşılıqlı əlaqəsini ifadə edən digər problemlər, məhsulun keyfiyyətinin standartlaşdırılması məsələləri də öz əksini tapmalıdır.

Məhsulun keyfiyyətinin təmin edilməsində sistemli yanaşma inkişaf etdirilsin və daha geniş istifadə olunsun. Buna aşağıdakıları əlavə etmək lazımdır: keyfiyyətin yüksəldilməsi, təmin olunması və yaxşılaşdırılması sahəsində məqsəd və məsələlər hər bir müəssisənin, firmanın, şirkətin və s. iqtisadi siyasətinin mərkəzində olmalıdır; keyfiyyət sahəsində məqsədə çatmağın əsas kriteriyası kimi istehlakçıların tələblərinin təmin edilməsini qəbul edilməlidir; keyfiyyət sahəsində məqsədlərə çatmaq və məsələləri həll etmək üçün daha effektiv metodlar kimi məhsulun keyfiyyətin idarə edilməsinin kompleks yanaşmanın tanınması və həyata keçirilməsi zərurəti; yüksək keyfiyyət səviyyəli məhsulların istehsalında və xidmətlərin göstərilməsində yüksək keyfiyyət səviyyəli əmək vasitələrindən istifadə və s.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik cəhətlərinin biridə müəssisədə işləyənlərin hər birində müsbət təşəbbüskarlığı formalaşdıran şərtlər və amillərdən aşağıdakıları göstərmək olar: işçinin tutduğu vəzifə, onun hüquqları, vəzifələri və öz əməyinin məqsədni bilməsi; təhsil və mədəniyyət səviyyəsi; şəxsi keyfiyyətlər, yaxın və gələcək dövr üçün məqsədləri; müəssisədə vəziyyət o cümlədən əmək şəraiti, mülkiyyətə münasibət, sosial-psixoloji mühit, elmi-texniki, iqtisadi, sosial, təşkilati və digər şərait; xarici mühitin vəziyyəti, yəni ,müəssisədən kənardakı vəziyyət.

Keyfiyyət xüsusiyyəti baxımından istehlakçı ehtiyaclarına paralel olaraq inkişaf etməkdə və dəyişməkdə dinamik bir xüsusiyyət daşımaqdadır.

İstehsalçı, yeni texnikanın tətbiqi inkişaf etdirərək eyni maya dəyəri ilə, lakin yüksək keyfiyyətdə məhsul istehsal etməli və istehlakçıların keyfiyyətlə bağlı olan tələblərini yerinə yetirməkdə maraqlıdır.

Əgər istehsalçı aşağı keyfiyyətli məhsul istehsal edirsə, o səhvləri tapmalı və düzəltməlidir. Bəzən bu xərclər çox böyük səviyyəyə çatmağa davam edir. Ayrıca aşağı keyfiyyətin müştərilərdəki güvən itkisindən ötrü məhsulun bazar payının azalmasına səbəb olacağı da aydındır.

Məhsulun keyfiyyəti, keyfiyyət parametrləri olaraq xarakterizə edilən ünsürlərdən meydana gəlmir. Bu ünsürlər malın növünə görə fərqlənir. Mexanika və elektrotexniki mallarda bu ünsürlər məhsuldarlıq, təhlükəsizlik, xarici görünüşlə əlaqədar ola bilər, kimyəvi məhsullar üçün fiziki və kimyəvi xüsusiyyətlər əhəmiyyətlidir.

Təriflər və məlumatlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, keyfiyyət özündə iki xüsusiyyəti vardır : obyektiv xüsusiyyətlər və subyektiv xüsusiyyətlər.

Obyektiv xüsusiyyətlər insan faktorundan kənarda fəaliyyət göstərir. Subyektiv xüsusiyyətlər isə obyektiv xüsusiyyətləri görməkdən, hiss etməkdən və düşünməkdən qaynaqlanan xüsusiyyətlərdir.

FƏSİL II. Məhsul keyfiyyətinin dəyişməsinin müəssisənin istehsal təsərrüfat fəaliyyətinə təsirinin təhlili

2.1 Keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri.

Məhsulun keyfiyyəti - onun təyinatına uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələbatların yerinə yetirilməsi üçün məhsulun yararlılığını təyin edən xassələridir. Bu təyinatdan aydındır ki, məhsulun heç də bütün xassələri keyfiyyət anlayışına daxil deyildir. Buraya elə xassələr aiddir ki, onlar məmulatın təyinatına uyğun olaraq cəmiyyətin ona olan tələbatını müəyyən edir.

Sənaye Məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün, bütün keyfiyyət göstəriciləri qruplaşdırılmışdır. Keyfiyyət göstəricilərinin qruplarının təsnifatı aşağıdakı kimidir;

- təyinat göstəriciləri;
- etibarlıq göstəriciləri;
- xammal, material, yanacaq və enerjiden səmərəli istifadə göstəriciləri;
- texnolojilik göstəriciləri;
- nəqləməyə yararlılıq göstəriciləri;
- ergonomik göstəricilər;
- ekolojiilik göstəriciləri;
- təhlükəsizlik göstəriciləri;
- estetik göstəricilər; standartlaşdırma və unifikasiya göstəriciləri; patent-hüquq göstəriciləri;
- iqtisadi göstəricilər.

Məhsulun keyfiyyətinin təhlil zamanı ümumiləşdirici keyfiyyət göstəriciləri təyin edilir və onların dinamikası araşdırılır. Həm ayrı-ayrı məhsul növlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, həm də məhsulun satışının ümumi həcmində onların xüsusi çəkisinin artması satışın dəyər ifadəsində həcmnin artırılmasına gətirib çıxarır. Bu onunla izah edilir ki, sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksək

səviyyəsi ona tələbin artmasına kömək edir və satış qiymətinin yüksəldilməsinə imkan yaradır.

Məhsulun keyfiyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi üçün onun texniki mükəmməlliyini səciyyələndirən göstəricilərin (texniki göstəricilərin) aşağıdakı qruplarından istifadə edilir.

1. Təyinat göstəriciləri – məhsulun tətbiq sahəsini və onun yerinə yetirməli olduğu əsas funksiyaları səciyyələndirir. Bu göstəricilər istehsal-texniki təyinatlı məhsulun tətbiq sahəsinin düzgün seçilməsi şərtlə onların istismarı (istehlakı) zamanı gətirdiyi fayda ilə xarakterizə olunur. Başqa sözlə. Bu göstərici maşın, mühərrik və s.-nin düzgün təyinatı əsasında onun məhsuldarlığının realizə olunmasını göstərir. Məhsulun təyinatı üzrə istifadə edilməsindən alınan səmərəni (effekti) ifadə edir.

Etibarlılıq göstəriciləri - məmulatın imtinasız işləməsi, uzunömürlülüüyü, təmirə yararlılığı və saxlanması xassələrini xarakterizə edir. Etibarlılıq məmulatın xidmət müddəti ərzində istismar qabiliyyətini saxlamaqla onun üçün müəyyən edilmiş funksiyalarını icra edə bilmək xassəsidir. Əsasən maşın və avadanlıqlara xas olan etibarlılıq göstəricilərinə dayanmadan (müntəzəm) işləyə bilmək, uzunömürlülük və təmirə yararlılıq xassələri aiddir. Maşın və avadanlıqların etibarlılıq kimi keyfiyyət göstəricisini formalaşdıran, təmin edən başqa bir xassə də onların təmirəyararlılığıdır. Etibarlılıq göstəricisinin maşınının müntəzəm işləyə bilmək xassəsi ilə onun təmirəyararlılıq xassəsi arasında əlaqə və əks əlaqə mövcuddur. Əgər maşının müntəzəm işləmək qabiliyyəti daha çox «etibarlıdırsa», onda onun təmirəyararlılığı xassəsi maşının keyfiyyəti üçün o qədər də aktual olmur. Əksinə, maşın müntəzəm işləyə bilmək baxımından «etibarsız»dırsa – belə olan halda – təmirəyararlılıq xassəsinə diqqət güclənir. Maşının təmirəyararlı olması ona göstərilən texniki xidmətin orta dəyəri ilə səciyyələnir. Təmirəyararlılığın digər mühüm bir göstəricisi isə təmirin asanlıqla icra oluna bilməsidir ki. bu da layihə-konstruktor işləmələrinin mükəmməliyiindən, konstruksiyanın sadəliyiindən asılı olur. verilmiş rejimdə istifadə etmə, texniki xidmət, təmir, saxlanma və nəqləmə şəraitində verilmiş müddətə

müəyyənləşdirilmiş istismar göstəricilərini saxlamaqla tapşırılmış işi yerinə yetirən obyektin xassəsidir.

Etibarlılığa imtinasız işləmə, uzunömürlülük, təmirəyararlılıq və saxlanma qabiliyyəti daxildir. Ölçü cihazları üçün ən vacib etibarlılıq göstəricisi onların verilmiş vaxt ərzində müəyyən istismar şəraitində ölçmə dəqiqliyini saxlama xassəsidir.

Etibarlılıq göstəricilərindən biri də maşın və avadanlığın uzunömürlülüüyü, xidmət müddətinin davamlı olmasıdır. Maşın və avadanlığın uzunömürlülüüyü – ömrünün son həddinə qədər özünün işqabiliyyətini saxlaya bilmək xassəsidir.

Maşının birinci əsaslı təmirə dayandırılanadək, xidmət müddəti ləğv edilənədək və s. uzunömürlülüüyün texniki göstəriciləridir. Uzunömürlülüüyün iqtisadi göstəricisi isə onun iş qabiliyyətinin saxlanması ilə əlaqədar olan xərclərin həcmi ilə xarakterizə olunur. Hər hansı bir maşının etibarlılıq xassələri olan dayanmadan işləmək və təmirəyararlılıq arasında əkslik, zidiyyət olmalıdır.

Maşının dayanmadan işləyə bilmək qabiliyyəti aşağı, təmirəyararlılıq dərəcəsi isə yüksək ola bilər. Belə hal keyfiyyətin etibarlılıq göstəricisini bir-birinə əks olan təsirlər altında formalaşdırır. Bu vəziyyət həmin maşınının təkmilləşdirilməsinə zərurətini ön plana çəkir, elmi-texniki işləmələr və yeni mühəndis-konstruktor ideyalarının köməyi ilə maşının xassələri arasındakı uyğunsuzluqlar aradan qaldırılır. Məhsulun etibarlılıq göstəricilərindən biri də məmulatın qorunub saxlanması, mühafizə olunmasının asan və ya çətinliyidir. Bu xassənin məmulatın keyfiyyətinin formalaşmasındakı rolu məmulatın nəql edilməsi və bir də ambarlarda qorunub saxlanması proseslərində özünü daha çox göstərir. Məmulatın mühafizə oluna bilmək qabiliyyəti əsasən ərzaq məhsullarına aid olsa da, lakin bir çox istehsal-texniki təyinatlı məhsullar üçün də bu məsələ çox ciddi dir.

2. Texnolojilik göstəriciləri. Məmulatların istehsalı, bərpası və təmiri zamanı yüksək əmək məhsuldarlığını təmin etmək üçün konstruktiv-texnoloji işlərin səmərəliliyini xarakterizə edir. Texnolojilik göstəricilərinə məmulatın istehsalının və istismarının xüsusi əmək tutumu, material tutumu, enerji tutumu, onun texniki qulluq və təmir tsiklinin uzunluğu və s. ola bilər. Maşının konstruksiyası,

hazırlanmış texnologiyası, istismar şəraiti və təmirəyararlılığı həmin maşının texnolojiliyi adlanır. Texnolojilik göstəricilərinə habelə maşının yığılmasının mürəkkəbliyi, material, əmək, fondtutumluğu göstəriciləri də aid edilir. Konstruktor işləmələrinin mükəmməlliyi. Hazırlanma texnologiyasının mütəşəkkilliyi, istismar və təmir şəraitinin səmərəli olması maşının texnolojilik göstəriciləri üzrə əmək məhsuldarlığını yüksəldir, maddi məsrəflərə qənaəti təmin edir və s. Məmulatın texnolojilik göstəriciləri zəruri səviyyədə olduğu şəraitdə – ixtisaslaşdırılmış avadanlıqlar tətbiq etməklə – onun kütləvi istehsalını təmin etmək asan və sərfəli olur.

3. Standartlaşdırma və unifikasiya göstəriciləri. Məmulatın yaradılması və istehsalı zamanı onun tərkibində standart, unifikasiya olunmuş və orijinal hissələrin istifadə dərəcəsini, həmçinin digər məmulatlarla unifikasiya səviyyəsini xarakterizə edir. Texnolojilik xassəsi ilə sıxı əlaqəsi olan standartlaşdırma və eyniləşdirmə maşın, avadanlıq və digər mürəkkəb texniki sistemə malik məmulatların konstruktiv mükəmməlliyi üçün həyata keçirilən tədbirlərdir, onun keyfiyyətini xarakterizə edən mühüm göstəricilərdir. Standartlaşdırma və eyniləşdirmə vasitəsilə məmulat hissələrindən standartların, eyniləşdirilmişlərin və oricinalların say nisbətlərini müəyyən etmək mümkün olur; standart və eyniləşdirilmiş hissələrin say çoxluğu həmin məmulatın özünün və ona ehtiyat hissələrinin istehsalı səmərəliliyini yüksəldir; istehsalın ictimai təşkili formaları olan ixtisaslaşdırma və kooperativləşdirməyə keçməyin texnoloji və texniki-təşkilati əsasları yaranır. Əgər hissələrin say tərkibində oricinal olanlar çoxluq təşkil edirlərsə onda bu, həmin məhsulun həm istehsalçısını və həm də istehlakçısını texniki çətinliklərlə üzləşdirə bilər.

Kompleks standartlaşdırma proqramlarını formalaşdıran zaman aşağıdakı məsələlər həll olunur:

1. Standartlaşdırma obyektləri seçilir və onların əsasında kompleks standartlaşdırma proqramı formalaşdırılır.

2. Seçilmiş standartlaşdırma obyektlərinə tələbləri müəyyənləşdirən ayrı-ayrı normativ-texniki sənədlərin tərkibi təyin edilir.

3. Normativ-texniki sənədlərin işlənməsinin və tətbiqinin (və yaxud onların yenidən baxılmasının) müddəti və ardıcılığı təyin edilir. Bu zaman mövcud resursların və proqramların işlənməsi üzrə qarşıya qoyulmuş məqsədlər nəzərə alınır.

Kompleks standartlaşdırma proqramı xalq təsərrüfatı əhəmiyyətli ən vacib məhsul növləri üçün, birgə istifadə edilən müxtəlif məhsullar qrupu üçün işlənilir. Məsələn, maşınlar sistemi üçün konkret məhsul istehsal etmək üçün avtomat xətlərin avadanlıqları sistemi, yükləyici-boşaldıcı maşınlar sistemi və s.

4. Erqonomik göstəricilər - «İnsan-məmulat-mühit» sisteminin tərkib hissələrindən biri olan əmək məhsulunun istismarı prosesində o özünün yaradıcısına təhlükəsiz bir şərait «yarada» bilməlidir: səs, işıq, temperatura, rütubət, şüalanma və s. üzrə mövcud olan normalar insanın fizioloji və psixoloji imkanlarını keçməlidir; maşın və avadanlığın istismarı onun yaradıcısı olan insan üçün asan olmalıdır; gərgin olmamalıdır, lüzumsuz, artıq hərəkətləri zərurətə çevrilməməlidir.

Erqonomik keyfiyyət göstəriciləri «insan amili» ilə bilavasitə əlaqədar olduqlarından onları keyfiyyətin «sosial mənşəli» xassələrinə də aid etmək olar. Keyfiyyət göstəricilərinin ekspert metodu ilə ölçülməsi o zaman tətbiq olunur ki, texniki ölçmə vasitələrindən istifadə mümkün deyil, mürəkkəbdir və ya iqtisadi cəhətdən əlverişli deyildir. Bu metod ən çox erqonomik və estetik göstəriciləri təyin edən zaman istifadə olunur. Ekspertlər tərəfindən bütün ölçü şkalaları, əksər hallarda isə cərgə və intervallar şkalaları istifadə olunurlar. «İnsan-məmulat - istifadə mühiti» sistemini xarakterizə edir və onlar insanın istehsalat və məişət proseslərində özünü büruzə verən kompleks gigiyenik, antropometrik, fizioloji və psixoloji xassələrini nəzərə alır. Bu göstəricilər aşağıdakı qruplara bölünür:

1. *gigiyenik* - işıqlılıq, temperatur, şüalanma, titrəmə, səs-küy;
2. *antropometrik* - məmulatın konstruksiyasının insan bədəninin ölçülərinə və formasına uyğun olması;
3. *fizioloji* - məmulatın konstruksiyasının insanın güc və sürət imkanlarına uyğun olmalıdır;

4. *psixoloji* - məmulatın informasiyanın qəbul edilməsinə və işlənməsi imkanlarına uyğunluğu müəyyən olunmalıdır.

Ölçmələrin erqanoloptik metodunda ilkin ölçmə dəyişdiricisi kimi ekspertlərin hissiyat orqanlarından istifadə olunur – görmə, eşitmə, dad, daxilən hissetmə. Erqanoleptik metod tibbdə, yeyinti və ətriyyat sənayesində geniş yayılmışdır.

Keyfiyyətə bir çox amillər təsir edir. Ona görə onların keyfiyyət göstəriciləri dəqiq təyin olunmalı, məhsulların daşınması, lazımi şəraitdə saxlanması, qablaşdırılması, markalanması zamanı müvafiq dövlət standartlarının və normativ-texniki sənədlərin tələblərinə əməl olunmalıdır.

5. Məmulatın estetik göstəriciləri. Məmulatın orijinallığı, tamlığı, mühitə və üsluba uyğunluğu, özünü ifadəliliyi, forma səlistliyi, görünüş kimi xassələri özündə birləşdirir. Estetik göstəricilər məmulatın əsas xassəsinə uyğun olmalıdır. Estetik göstəricilərformanın məzmununa uyğunluğu təmin edilməlidir. formanın səmərəliliyini və icranın təkmilliyini əks etdirməlidir.

6. Məmulatın nəql olunma qabiliyyəti - məhsulun bir yerdən başqa yerə nəqlənməsini xarakterizə edir. Belə keyfiyyət göstəriciləri məmulatın bazar çıxarılması, sonda öz istehlakçısını tapması işinin asan və səmərəli həyata keçirilməsidir. Məmulatın nəqliyyat növlərinə «uyğunlaşma» qabiliyyəti, başqa sözlə, onun yüklənməsi və boşaldılmasının asanlığı, konteynerə yerləşdirilməsi və taralara qablaşdırılmasının mümkünlüyü və s. onun nəql olunmağa münasibliyini təyin edir.

7. Patent - hüquq göstəriciləri - məmulatda istifadə olunmuş texniki həllərin yenilik dərəcəsini, onların patent müdafiəsini, həmçinin məmulatın ölkədə və xaricdə maneəsiz realizə olunmasının mümkünlüyünü əsas hesab edir. Patent-hüquq göstəriciləri – məhsulun patent saflığını və patent müdafiəsini səciyyələndirir. Bu göstəricilər məhsulun rəqabət qabiliyyətinin müəyyən edilməsində əsas rola malikdir. Onlar mahiyyət etibarı ilə yalnız malın keyfiyyət göstəriciləri kimi deyil, həm də onun rəqabət qabiliyyətinin normativ göstəriciləri kimi nəzərdə tutulur. Məmulatın bu qəbildən olan keyfiyyət xassələrinə bazar iqtisadi sistemində işləyən ölkələrdə xüsusi əhəmiyyət verilir. Çünki

patentləşdirilmiş, patent almağa layiq bilinmiş məmulatın rəqabətqabiliyyəti daha yüksək, «patent paklığı» isə təmin edilmiş olur.

Patentə layiq bilinmiş məmulat öz «sələflərindən» yeni texniki işləmələrin daşıyıcısı kimi fərqlənməlidir, onun nümunəsi həm istehsalçı ölkədə və həm də ixrac oluncaq ölkələrdə qeydiyyatdan keçməlidir.

8. Ekologiya göstəriciləri – məhsulun istismarı yaxud istehlakı zamanı ətraf mühitə zərərli təsirlərin səviyyəsini göstərir. Məhsulun istismarı və ya istehlakı zamanı onun ətraf mühitə ziyanlı təsirinin səviyyəsinə təsir göstərir.

Ekologiya göstəricilərinə aiddir: ətraf mühitə atılan zərərli qarışıqın miqdarı; zərərli hissəciklərin, qazların və şüalanmanın ətraf mühitə normadan artıq atılması . Bu göstəricilər hər hansı bir məmulatın istifadəsi və ya istismarı prosesində ətraf mühitə ziyanlı təsirini xarakterizə edir. Məmulatın istehsalı zamanı ətraf mühitə ziyanlı təsirinin gücü onun keyfiyyətini formalaşdıran digər xassələrin əhəmiyyətini neytrallaşıdır, daha doğrusu, ciddi şəkildə azalda bilir. Bu baxımdan neft-kimya sənayesinin istehsal etdiyi məhsulların bəziləri müstəsnaıq təşkil edir. Onların həm istehsalı və həm də istehlakı zamanı yaranan tullantılar ətraf mühiti çirkləndirir, canlılara üçün müəyyən çətinliklər yaradır. Məmulatın ekoloci göstəricilərinin aradan qaldırılması, onun özünün və istehsalı üçün lazım olacaq texnoloji üsulun layihələndirilməsi mərhələsindən asılıdır. Məmulat istehsalının iqtisadi və ekoloci nəticələri məhz həmin mərhələdə eyni vaxtda və eyni ciddiliklə qiymətləndirilməlidir.

9. Təhlükəsizlik göstəriciləri – istismar zamanı təhlükəsizlik dərəcəsini qiymətləndirirlər. Məhsulun istismarı və ya istehlakı zamanı insanı təhlükəsizliyini şərtləndirən xüsusiyyətlərini müəyyən edirlər.

Təhlükəsizliyi, öz-özlüyündə aydındır ki, istehlak prosesinə və ya istehlakçıya aid olan məsələdir. Bu və ya digər texnikanın qorunub saxlanması, nəql edilməsi, quraşdırılması, istismarı və təmiri həmin işlərin icraçıları üçün təhlükəsizdirsə bu keyfiyyətli texnika sayılır. Sadalanan işlərdən xüsusi diqqət tələb edəni texnikanın istismarı prosesidir, çünki eyni bir texnika üçün digər işlər təkrar olunmayandırısa – yalnız bir dəfə icra edilirsə onun istismarı uzun

dövrü əhatə edir, hər dəfə təkrarlanır. Əgər texnikanın istismarı təhlükəsizlik texnikasına ehtiyac yaratmırsa, belə texnika insan üçün təhlükəsiz texnika sayılır.

10. Xammalın, materialın, yanacağın, enerjinin və əmək resurslarının qənaətlə istifadəsi göstəriciləri - məmulatın istismarı zamanı xammalın, materialın, yanacağın və əmək resurslarının istifadə dərəcəsinə görə onun texniki təkmilləşdirilməsi səviyyəsini xarakterizə edir.

11. Məhsulun istifadəsinin səmərəliliyini xarakterizə edən ümumiləşmiş göstərici keyfiyyətin inteqral əlamətlərdir. Bu göstəricini məhsulun istismarından və ya istehlakından alınan səmərənin onun yaradılmasına və istismarına çəkilən xərclərin cəminə olan nisbəti kimi müəyyən edilir. Bu göstəriciləri bəzən iqtisadi göstəricilər də adlandırırlar.

Maşınqayırma və cihazqayırma sahəsində maşın və mexanizmlərin ən əsas keyfiyyət göstəriciləri onların istismar xarakteristikasından ibarətdir. Bu, maşınqayırmanın texniki səviyyəsindən asılıdır.

12. İstismar göstəriciləri. Bu xarakteristikalar verilmiş işin məmulat tərəfindən yerinə yetirilməsinin keyfiyyətini müəyyən edir. Uzun ömürlü bütün məmulatlar üçün ümumi olan istismar göstəricilərinə etibarlılıq, uzunömürlülük, keyfiyyətin dinamikliyi, istismarın qənaətliliyi və erqonomik göstəricilər aiddir. Məhsulun texniki səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi onun keyfiyyət kateqoriyaları üzrə attestasiyası ilə əlaqədardır. Hər bir məhsul üçün gec-tez elə bir məqam gəlir ki, bu məhsulun istifadəsi sərfəli olmur, yəni o mənəvi köhnəlir. Bunun yerinə yeni, yüksək keyfiyyətə malik məhsul gəlməlidir. Bu məqamı təyin etmək üçün məhsulun attestasiyasından istifadə olunur.

Sənaye məhsullarının attestasiyası iki keyfiyyət kateqoriyası üzrə həyata keçirilir: yüksək və birinci.

Yüksək keyfiyyət kateqoriyasına o məhsullar aiddir ki, onlar özlərinin texniki-iqtisadi göstəricilərinə görə ən yaxşı dünya nümunələri səviyyəsindədir. Onlar ölkənin xalq təsərrüfatında texniki tərəqqini təyin edir, xarici bazarda rəqabətə dözür. Bu cür məhsullar yüksək stabil keyfiyyət göstəriciləri ilə xarakterizə edilməlidir.

Birinci keyfiyyət kateqoriyasına o məhsullar aiddir ki, onlar normativ-texniki sənədlərin tələblərinə cavab verir, yəni ki, seriyalı istehsal üçün standartlarda nəzərdə tutulmuş tələblər səviyyəsindədir.

Maşınların və digər məmulatların keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün onlar dəqiq üsullara sahib olmalıdır. Məmulatın keyfiyyətinin miqdarca qiymətləndirilməsinin nəzəri əsaslarını və metodlarını işləyib hazırlayan təcrübi və elmi fəaliyyət sahəsinə *kvalimetriya* deyilir. Kvalimetriya latın sözü *qualis* (keyfiyyətə necədir) və yunan sözü *metrio* (ölçürəm) sözlərinin birləşməsindən yaranıb.

Kvalimetriyanın əsas vəzifələri məmulatın lazım olan keyfiyyət göstəricilərini və optimal qiymətlərini təyin etmək, həmçinin keyfiyyətin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üsullarını hazırlamaq, zamana görə keyfiyyətin dəyişməsinə hesaba alma metodikasını və məhsulun keyfiyyətinin erqonomik əlamətlərinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi metodikasını yaratmaqdan ibarətdir.

2.2 Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları

Məhsulun keyfiyyətinə nəzarət istehsal olunmuş məhsulların keyfiyyətində heç bir dəyişiklik edə bilməz, çünki, o, istehsaldan kənar, daha doğrusu, istehsaldan sonrakı bir işdir keyfiyyət isə yalnız istehsal prosesində formalaşır. Bir çox məhsulların keyfiyyətinə nəzarət, bütün məhsulların yoxlanılması, sadəcə olaraq, mümkün deyildir. Odur ki, məhsul keyfiyyətinin seçmə yolu ilə yoxlamadan keçirilməsidir.

Hazırlanan məhsulun keyfiyyətinin sistemativ olaraq yüksəldilməsi, onun rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının təmin edilməsinə ancaq lokal, epizodik xarakterli təsirlərlə nail olmaq mümkün deyil. Tədarükçünün məhsulunun kifayət qədər yüksək olmayan keyfiyyəti elə bu cür keyfiyyətə malik məhsulun digər sahədə və digər müəssisədə istehsalına yol verir. Deməli, bir tədarükçü keyfiyyətsiz xammal istehsal edir, digəri də ondan qüsurlu məmulat hazırlayır və s.

Ona görə də sənaye istehsalının inkişafı və müəssisələrdə məhsul buraxılışı həcmlərinin artması keyfiyyətə nəzarət üzrə ixtisaslaşdırılmış müstəqil orqanların yaradılması üçün şərait yaratdı. Keçən əsrin 20-30-cu illərdə əvvəlcə hərbi, sonra da bütün sənaye müəssisələrində texniki nəzarət şöbələri (TNŞ) yaradıldı. TNŞ-nin başlıca vəzifəsi zayın statistikasını qeydə almaqla məşğul idilər, onun mexanizmi isə çox sadə, ancaq səmərəsiz idi. Zayı qeydə almaq onun həcmi və qüsurların sayını qətiyyən azaltmırdı.

Nəzarət üsuluna nəzarətin aparılma texnologiyası nəzarət vasitələri və nəzarətin dəqiqliyi və s. daxildir.

Nəzarət prosesinə nəzarət obyektı, nəzarət üsulu, nəzarətin icraçıları və nəzarətin aparılması üçün sənəddən ibarətdir.

Nəzarət prosesində həmçinin nəzarət nümunələri də istifadə olunur. Nəzarət nümunəsi – müəyyən edilmiş qaydada təsdiq olunmuş məhsul vahidi və ya onun müəyyən hissəsidir. Bu nümunələrin xarakteristikaları belə məhsulun hazırlanmasında və nəzarətində əsas kimi istifadə edilir.

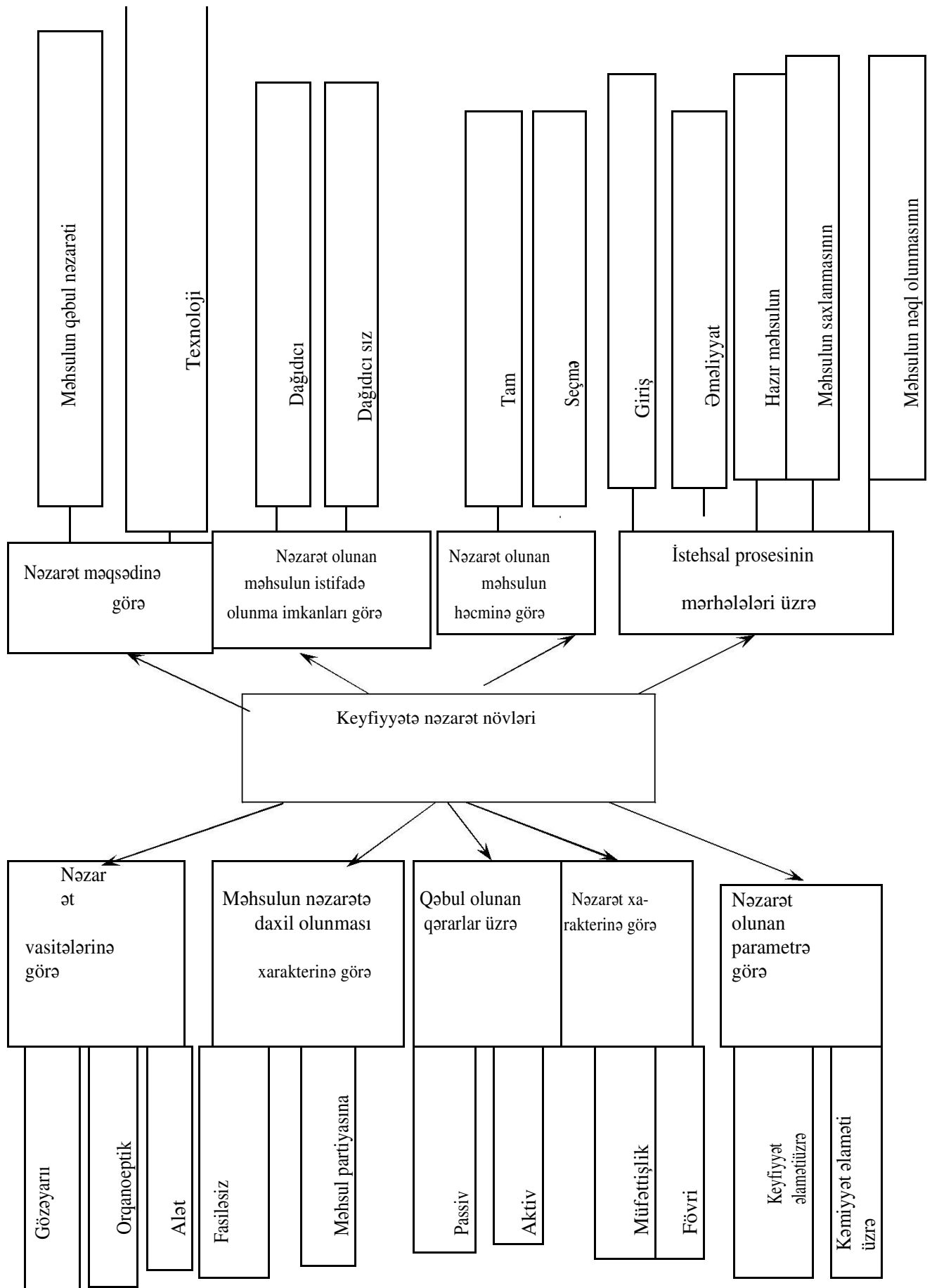
Nəzarətin növünü müəyyən əlamət üzrə nəzarətin təsnifatlaşdırma qruplaşdırılır. Şəkil 1-də keyfiyyətə istehsalat nəzarəti növlərinin təsnifatlaşdırılması göstərilmişdir.

Aşağıdakı keyfiyyətə nəzarət növləri fərqləndirilir:

1. Qəbul nəzarəti (hazır məhsul olmaya da bilər)
2. Texnoloji proseslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və onların nizamlanma zəruriliyi barədə qərarın qəbul olunması üçün nəzarət.

Dağıdıcı nəzarət məhsulu sonrakı istifadəsi üçün yararsız edir və, bir qayda olaraq, böyük vəsait səfləri ilə bağlıdır; onun nəticələri müəyyən dərəcədə qeyri doğruluqla xarakterizə olunur.

Şəkil 1. Keyfiyyətə istehsalat nəzarəti növləri

Keyfiyyətə dağdıcsız nəzarət üsullarının tətbiqi edilməsi aşağıdakıları təmin edir:

- istismarın ilkin mərhələsində gizli qüsurların aşkar olunması;
- sınaqlar və istismar zamanı imtinaların səbəbinin və xarakterinin təyin olunması;
- texniki xidmətlər zamanı nəzarətin obyektivliyinin və doğruluğunun yüksəldilməsi;
- dinamik rejimdə, o cümlədən sürətləndirilmiş sınaqlarda keyfiyyətə nəzarətin mümkünlüyü.

Keyfiyyətə dağdıcsız nəzarət üsulunun istifadə edilməsi həmçinin məmulatda qüsurların olmasını, məmulatın normal işlənməsi üçün aşkar olunan qüsurların təhlükəlilik dərəcəsini təyin edir.

Nəzarət olunan obyektlərin sayından asılı olaraq məhsulun bütün vahidlərinə nəzarətin aparılması ilə tam nəzarəti və nisbətən az miqdarda məhsul vahidlərinin nəzarətinin aparılması ilə seçmə nəzarətini fərqləndirmək lazımdır. Hər bir məhsul vahidinə nəzarəti həyata keçirən tam nəzarət aşağıdakı hallarda istifadə olunur.

- yeni məhsulun istehsalda qoyulması mərhələsində və texnoloji əməliyyatın yerinə yetirilmə keyfiyyətinin sonrakı mərhələlərdə yoxlanması mümkün olmadığı istehsal şəraitində;
- texnoloji proses və avadanlıq hazırlanan məhsulun lazımi keyfiyyət stabilliyini təmin etmərsə;
- qüsurların və qüsurlu məhsul vahidlərinin sonrakı istehsalda və ya istismara buraxılması qətiyyən mümkün olmadığı halda istehsal olunan məhsula yüksək keyfiyyət tələbləri irəli sürülən zaman;
- nəzarət obyektinin miqdarı istehsalçı və istehlakçı üçün müəyyən olunmuş risklə seçmələrin yaxud probun alınması üçün kifayət olmadığı hallarda, məs. fərdi, kiçik seriyalı və seriyalı istehsal şəraitində.

Məhsulun keyfiyyətinin idarəetməsində böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də istehlakçıların tələbləri və məhsula tələbatın öyrənilməsi və

müəyyənləşdirilməsidir. Firmalar bu məsələyə xüsusilə diqqət yetirirlər, bazarın tələblərinə əsasən məhsulun keyfiyyətinin texniki göstəricilərini yaxşılaşdırırlar.

Maşınların, avadanlıqların, cihazların və digər məmulatların istehsal və istismar keyfiyyətinə aşağıdakı əsas faktorlar təsir edir:

- məmulatların layihələndirmə, onların möhkəmliyə, davamlığa və dəqiqliyə hesablanma metodlarının təkmilləşdirilməsi;
- tətbiq olunan xammalın, materialların, yarımfabrikatların, kənardan alınan və yaxud kooperasiya yolu ilə istehsal olunmuş məmulatların keyfiyyəti;
- unifikasiya, aqreqatlaşdırma və standartlaşdırmanın səviyyəsi;
- istehsal texnologiyasının, istehsal vasitələrinin, nəzarətin və sınağın səviyyəsi;
- qarşılıqlı əvəzlənmənin, məmulatın istehsalının və istismarının təşkilinin səviyyəsi;
- fəhlələrin peşə hazırlığı və onların işinin keyfiyyəti.

Məhsulun keyfiyyətin idarəetməsinin ümumi funksiyalarının (İÜF) yerinə yetirmək lazımdır. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi funksiyaları aşağıdakılardır:

1) planlaşdırma, müəssisənin məqsədlərinə çatmaq üçün kollektivin səylərinin təmin edilməsi üzrə menecerlərin qərarlar hazırlamasından başlayır. Bu proses məqsədlərin dövrü olaraq yönümünü və xarici mühit şəraitinin daim dəyişməsi səbəbindən diskret yox, fasiləsiz olmalıdır;

2) məqsədlərə çatmaq üçün və keyfiyyət, rəqabət qabiliyyəti sahəsində nəzərdə tutulan planların yerinə yetirilməsi üçün təşkilati xarakterli bütün işlərin strukturlaşdırılmasına, vertikal və horizontal istiqamətdə paylanmasına istiqamətlənən təşkilətmə;

3) işçilərin bölüşdürülmüş funksiyalara, planlara, tələblərə uyğun olaraq bütün növ işləri yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi üzrə əməyinin fəallaşmasını təmin edən sübutlar, dəlillər .Buraya, bir qayda olaraq, xarici həvəsləndirmə və psixoloji həvəsləndirmə daxil edilir;

4) nəzarət aşağıdakıları əks etdirir:

5) keyfiyyətin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və təminatı üçün planlaşdırılanların izlənməsi;

- a) müəyyən vaxt ərzində bu sahədə görülməli işlərin müəyyənləşdirilməsi;
- b) planlaşdırılanlarla əldə edilənlərin müqayisəsi;
- c) planlaşdırılardan kənaraçıxmalar zamanı təshihedici, «yumşaq» tədbirlərin görülməsi.

Məhsulun keyfiyyətinə ümumi rəhbərlik üzrə bütün fəaliyyət bir tərəfdən müəssisə-istehsalçının maraqlarına və tələbatlarına digər tərəfdən məhsulun istehlakçılarının tələblərinə və tələbatına uyğun olmalıdır.

Müəssisədə yüksək keyfiyyətli məhsul buraxmaq məhsulun material tutumunun azaldılmasına, xammal və materiallara qənaət olunmasına, əmək ehtiyatlarından və imkanlarından daha səmərəli istifadə etməyə şərait yaradır. Bu, eyni zamanda rəqabətli bazar iqtisadiyyatı şəraitinin çox mühüm və zəruri tələbidir. Bu da o deməkdir ki, müasir rəqabətli bazar istehsal xərclərinə qənaət olunmasını ön plana çəkir. Sənaye müəssisələrində məhsulun müəyyən tələbatı ödəmək üçün faydalılıq dərəcəsini müəyyənləşdirən xassələrin məcmusu olan keyfiyyətin xüsusi diqqətdə saxlanması həm də xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı tələblərinə cavab verir.

Müəssisədə istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin dünya standartlarına çatdırılması üçün bu sahədə ölkəmizdə və həmçinin xaricdə əldə olunan qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqini həyata keçirmək lazımdır.

2-ci dünya müharibəsindən sonra sənaye məhsulu bazarında ABŞ şəriksiz hökmranlıq edirdi, ancaq keçən əsrin 70-ci illərində Yaponiya ona ciddi təzyiq göstərməyə başladı. Bu ona gətirib çıxardı ki, son nəticədə bir sıra texniki mürəkkəb maşınqayırma məhsulları (radioelektron, cihaz və avtomobilqayırma və s.) istehsalında Yaponiya irəli çıxdı. Bu məhsulun keyfiyyəti Amerika firmalarının nisbətən daha yüksək idi. Odur ki, Yaponiyanın dünya satış bazarında böyük segmentlər tutmasına gətirib çıxardı.

50-ci illərin ortalarına Yaponiyada nəzarətin statistik metodlarının tətbiqində böyük dəyişikliklər etmişdir. Buna baxmayaraq aparılan işlərdə bir sıra nöqsanlar

aşkar edilmişdir. Bu nöqsanlar aşağıdakılardır:

1. standartlaşdırmanın prinsipləri istehsalatda çox formal tətbiq olunur;
2. statistik metodların tətbiqinə güclü müqavimət göstərilirdi;
3. məhsulun keyfiyyətinə nəzarət məsələlərinə çox az fikir verilirdi.

Qeyd edilən nöqsanların, ilk baxışdan bu sistemin kifayət qədər funksionallığa malik olmamasıdır. Nöqsanlar təcrübi olaraq daha funksional sistemə – TQM də xasdır. Bu sistemin tətbiqi zamanı faktiki olaraq daha böyük diqqəti kadrlara, onların savadı və təhsilinin yüksəldilməsinə deyil texniki nəzarətə yönəldilməlidir. Odur ki, hər bir əməkdaşa TQM-i öyrətmək, istehlakçıların tələblərinə münasibətdə işçilərin idarəetmə stili və psixologiyasını dəyişmək, məhsulun keyfiyyəti və bütün müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi zərurətinin bütün personalın şüurlu dərk etməsini tələb etmək lazımdır.

Bu sistem “Toyota” məşhur yapon avtomobil firmasında yaranmışdır, bu firmanın devizi alıcıların tələbatlarının tam ödənilməsinə yönəlib. “Toyota”nın devizi belə səslənir: “Biz sizin istədiyiniz avtomobili düzəldə bilərik”. Məhz bu firma bütün istehsal sistemini ən qısa müddətlərdə uyğunlaşdıraraq, özünün bütün diqqətini istehlakçıların ehtiyaclarına yönəldirir.

Yapon mütəxəssisləri hesab edir ki, bunun üçün keyfiyyətin idarəetməsi zamanı yalnız qüsurlar haqda deyil, bütünlükdə istehsal prosesləri haqında dəqiq informasiyaları istifadə etmək lazımdır. İstehlakçılardan hər hansı bir reklamasiya firmanın menecerləri tərəfindən fəvqəladə hadisə kimi qiymətləndirilir.

Ona görə də yapon firmalarında sənaye məhsulunun hazırlanma texnologiyasının təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş işlər fəal aparılır, istehsal sferasında sosial-psixoloji vəziyyət yaxşılaşdırılır, əmək mədəniyyəti və intizamı yüksəlir, istehsal proseslərində qayda və ritmiklik yaranır.

Son nəticədə belə yanaşma elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor işlərindən tutmuş, istehlakçılara məhsulun tədarükünədək bütün proseslərdə kifayət qədər müsbət nəticə verir. Ona görə də “Kanban” sistemi və ya onun elementləri təkcə Yaponiyada deyil, bir sıra digər ölkələrdə də geniş tətbiq olunur.

ABŞ-da, həmçinin bir çox sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə sənaye

məhsulunun keyfiyyətinin idarəetməsində sistemli yanaşmanın ideyaları həyata keçirilir, məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə isə birinci dərəcəli vəzifələr kimi qəbul edilir. Bu zaman sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarəetməsi üzrə təsirlərin böyük hissəsi əsasən texniki və təşkilati istiqamətdə həyata keçirilir. Keyfiyyətin təmin edilməsini keyfiyyətin idarə edilməsi üzrə xüsusi struktur həyata keçirir. Amerikan firmalarında məhsulun keyfiyyətinə nəzarətə böyük diqqət yetirirlər, bu nəzarət məhsulun həyat dövrünün bütün mərhələlərində olur. Belə nəzarətin aparılmasında vacib cəhətlər aşağıdakılardır:

- məhsulun keyfiyyətinə nəzarət funksiyalarının yerinə yetirilməsinə daha geniş icraçılar dairəsinin cəlb olunması;
- keyfiyyətə nəzarət üzrə daha vacib əməliyyatların xüsusi xidmətlər tərəfindən həyata keçirilməsi

2.3 Məhsul keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemləri

Məhsulun keyfiyyəti çoxşaxəli və daimi problemlərdəndir. Bu problemin çoxşaxəliliyi və mürəkkəbliyi sosial-iqtisadi, mühəndis-texnoloji, ekoloji, beynəlxalq, siyasi və digər aspektlər inkişaf edir. Keyfiyyətli məhsulun yaradılması və istehsalı yeni və müxtəlif tələbatlar doğurur. Müxtəlif tələbatlar onların ödənilməsi imkanlarını qabaqlayır. Odur ki keyfiyyət probleminin həmişəlik bir problemi. Bu onu göstərir ki, məhsulun keyfiyyəti məsələləri ilə həmişə və ciddi məşğul olunmalıdır.

Belə ki, məhsulun keyfiyyəti sahəsində problemlərin düzgün həll edilməsində istifadə olunan «məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi» və «məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması» terminlərin mahiyyətini daha dəqiq izah etmək lazımdır. Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi məhsulun yaradılması modernizə edilməsi zamanı nəzərə çarpacaq konstruktiv dəyişikliklər daxil edilməklə yerinə yetirilə bilər. Məhsulun keyfiyyətin yaxşılaşmasına isə texnoloji xarakterli dəyişikliklərlə, mühitə və faktorlara daha effektiv idarəedici təsirlər göstərməmək yolu ilə əldə etmək olar.

Keyfiyyətin aşağı olması bir sıra neqativ nəticələrlə səbəb ola bilər. Bunlar aşağıdakılardır: əldə edilmiş mənfəət, ziyanın ödənilməsi xərcləri, nöqsanların aradan qaldırılmasına çəkilən xərclər, təmir xərcləri, ziyan vurulmasına görə sanksiyaların ödənilməsi xərcləri.

Kənarlaşmalar üzrə idarə etmədə araşdırmaların aparılması və idarəetmənin özünün təsirliliyinin yüksəldilməsi əsas məsələdir. İstehsalın və satışın normal gedişindən kənarlaşmalar yol verilən həddən yüksək olduğu halda və sahələrdə tənziqləmə mümkün olur.

Məhsulun keyfiyyəti ilə əlaqədar bir sosial problem də istehsalçının iş yerində rahatlığının yaradılmasıdır. Həmin problemi sənaye məhsulunun ergonomik göstəriciləri müəyyən edir və bu haqda yuxarıda müəyyən məlumatlar verilmişdir. Məhsulun keyfiyyəti və onun idarə edilməsinin iqtisadi nəticələri hər bir ölkə üçün tələyüklü problemlərdəndir.

Keyfiyyətlə əlaqədar bütün problemlərin dəqiq və hərtərəfli öyrənilməsi onun firma və müəssisənin istehsal siyasətinin tərkib hissəsi olmasıdır. Rəqabət mübarizəsi firmaların iqtisadi inkişafı şərtlərindən biri də məhsul keyfiyyətinin elmi əsaslarla idarə edilməsidir. Qeytd etdiklərimiz müasir dünya bazarının səciyyəvi əlamətlərindən və onun istehsalçılar qarşısında qoyduğu tələblərdən asılıdır.

Müəssisənin keyfiyyət üzrə siyasətinə onların məhsuluna bazardakı tələbatın kəmiyyəti də təsir göstərməlidir. İstehsalçı öz məhsulunu istehlakçını qane edən qiymətlə, tələbin kəmiyyətcə dəyişilməzliyi müddətində təmin və realizə olunmasına imkan verir. Belə ki, bazarda tələb dəyişikliyindən xəbərsiz, ya da bu barədə səhv məlumatı olan istehsalçı, nəticə etibarilə, çox ağır maliyyə çətinliyinə rast gələ bilər. Bazarın tələbatını bilməyən firma istehsal imkanlarını bazar konyunkturasına uyğunlaşdırma bilmir. Firma və müəssisələr məhsulun keyfiyyətinə təsir edə bilən həm istehsaldaxili və həm də xarici amilləri daima nəzərə almalı, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi həyata keçirilməlidir.

Bu idarəetmə sistemləri obyekt kimi daha çox məhsulun keyfiyyətini deyil, əməyin keyfiyyətini nəzərə almalıdırlar. Bu baxımdan keyfiyyət probleminin həlli bütün müəssisələrdə kompleks məhsulun keyfiyyətinin idarəetməsi sistemlərinin

tətbiqindən asılıdır. Hər yerdə, hamı yaxşı işləməlidir və keyfiyyətin yüksək səviyyədə idarə edilməsinə nail olunmalıdır. Belə ki, bütün müəssisə və təşkilatların məhsulun keyfiyyətinin idarəetməsi sistemlərinin tətbiqinin təşkilinə qurşanması müəyyən müsbət təcrübənin ümumiləşdirilməsi əsasında həyata keçirilir.

Müqavilə öhdəliklərinin pozulmasının qarşısının alınmasında ən təsirli üsul göndərmə şərtlərinə riayət edilməsi üzərində nəzarəti təmin edilməsidir. Satış şöbəsinin səlahiyyətli işçiləri tərəfindən müqavilə üzrə məhsulun hər göndərilməsi üçün anbar işçilərinə əmrin verilməsi zamanı mümkün olur. O, nəzərdə tutulmuş mal göndərmələri nəzərə alaraq: istehsal olunmuş məhsulların və məmulatların miqdarı və dəyəri üzrə normalara riayət olunmasını qiymətləndirir; məhsulun nomenklaturası üzrə kənarlaşma səbəblərinin aşkar edilməsini aydınlaşdırmaq lazımdır. Hər hansı bir əmrin hazırlanması zamanı müqavilə öhdəliklərinin pozulmasının bütün səbəbləri ətraflı izah edilməli və əmrin təsviri hissəsində dəqiq və müfəssəl şəkildə izah edilməsi vacibdir.

Deyilənlərdən aşağıdakı nəticələr çıxarmaq olar:

- ✓ yüksək keyfiyyətli məhsul yaratmaq və onu təmin etmək üçün yüksək keyfiyyətli xammal və material hazırlamaq məqsədə uyğundur;
- ✓ həyatda keyfiyyət başlıca amildir;
- ✓ yüksək keyfiyyət o yerdə təmin olunur, qorunur və təkmilləşir ki, orada insana həqiqi diqqət və dərin hörmət hökm sürür;
- ✓ keyfiyyəti təmin etməmək, qorumamaq və yaxşılaşdırmamaq müstəsna ağır nəticələrə səbəb ola bilər.

Yuxarıda qeyd olunanlara onu da əlavə etmək lazımdır ki, məhsulun və ya xidmətlərin aşağı keyfiyyəti xüsusən ağır ekoloji nəticələrə gətirib çıxara bilər. Çernobıl AES-də baş verən partlayış buna nümunədir.

Ölkələrin istehlakçıları kifayət qədər münasib qiymətlərlə ancaq elə məhsulu alırlar ki, dünya səviyyəsinə uyğun və ya onu ötüb keçmiş olsun eyni zamanda yüksək hazırlanma keyfiyyətinə malikdir və tamamilə onların istehlak tələblərini ödəmək məcburiyyətindədir. Odur ki, istehlakçılar əmin olmaq istəyirlər ki, məhsul stabil keyfiyyətlə hazırlanıb yəni indi istehsalçılar buna istehlakçıları inandırmalıdır,

bunu etmək isə kifayət qədər mürəkkəbdir.

Məhsulun keyfiyyəti və rəqabət qabiliyyətinə ciddi diqqət yetirən dünya ölkələrinin əhalisini (istehsalçıları, istehlakçıları) buna inandıra bilmişlər, odur ki ixracda yüksək həcm və eyni zamanda struktur göstəricilərinə nail olmuşlar. Ölkələr nəinki ənənəvi olaraq texniki cəhətdən yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır. Həmçinin yeni super möcüzələri misal göstərmək olar: Honkonq, Sinqapur, Cənubi Koreya, Tayvan.

Geosiyasi fəaliyyətində müəyyən üstünlüyü olan ABŞ-ın məhsulun keyfiyyətinin səviyyəsinə görə də hələ uzun müddət öz liderliyini qoruyub saxlamaq üçün səy göstərir. Onun ardınca Almaniya, sonra Yaponiya gəlir və bu sıraya Sinqapur və Honkonq daxil olur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz ölkələrə ABŞ-ın rəqabət təzyiqi göstərməsinə baxmayaraq, onlar sənaye məhsulu bazarında durmadan öz mövqelərini möhkəmləndirməklə məşğuldur. Belə ki, ixtisas-artırma sistemində təhsil alan keyfiyyət sahəsi mütəxəssisləri və rəhbər kadrları arasında keçirilmiş sorğunun nəticələri (şəkil 2) məhsulun keyfiyyətinə görə ölkələri sıralamışdır.

Sıralama idarəetmənin inkişafı üzrə Beynəlxalq İnstitut (Lozanna, ABŞ), Ümumdünya İqtisadi Forumu (Davos, İsveçrə) və digər nüfuzlu təşkilatların reyting cədvəllərində də bu ölkələr irəlində gedir. Ölkənin rəqabət qabiliyyəti digər rəqib ölkələrlə müqayisədə yüksək keyfiyyətli və daha çox maddi dəyərləri dünya bazarları üçün buraxmaq qabiliyyəti kimi qiymətləndirmək lazımdır.

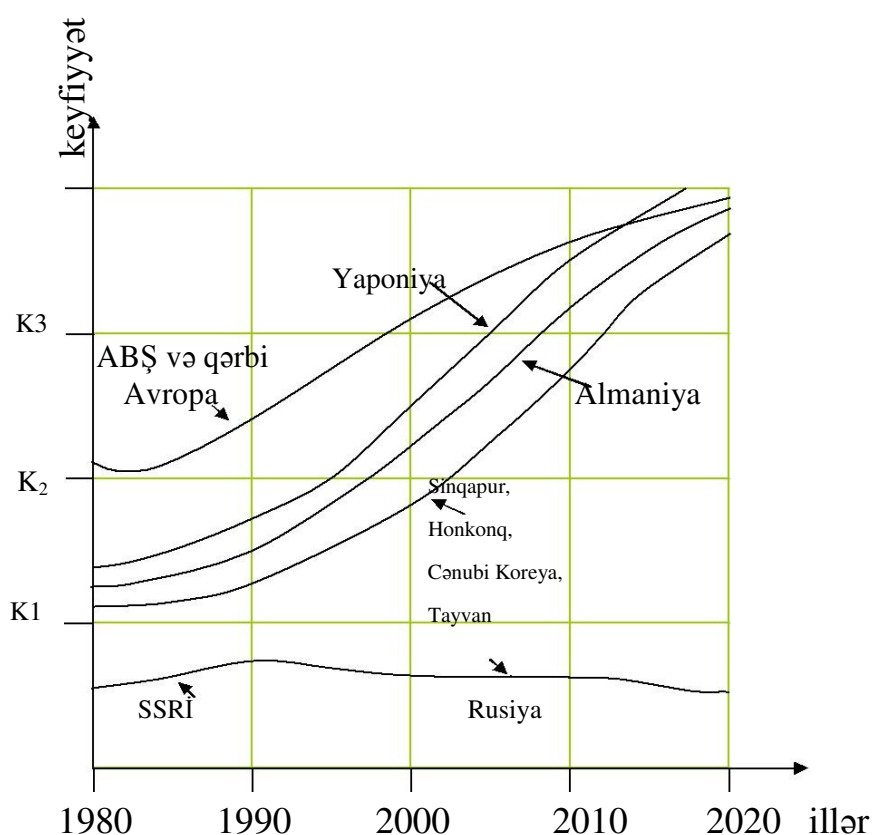
Maşınqayırma məhsulunun keyfiyyətinin idarə olunmasının problemləli məsələlərinin həlli zamanı məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, sistemli yanaşmanın tətbiqi sahəsində qabaqcıl xarici təcrübənin öyrənilməsi çox mühümdür. Bu zaman qabaqcıl təcrübənin bütün aspektləri arasında prioritet istiqamətlər bu sahədə müəssisənin uğurunu daha çox təmin edən istiqamətlər olmalıdır.

Sənaye məhsullarının keyfiyyətinin planlaşdırılması və qiymətləndirilməsi də problemin həllini təmin etməyə imkan verir. Bunlara məhsulun texniki-istismar xassələri, möhkəmliyi və davamlılığı, növü və çeşidi, estetik xassələri daxildir.

Müəssisədə məhsulların ehtiyatının artırılmasında keyfiyyətin yüksəldilməsi ilə

yanaşı, itkinin qarşısının alınması, keyfiyyətin qorunub saxlanması üçün əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi də vacibdir.

Respublikada əvvəllər olduğu kimi, əməyin keyfiyyətinin və məhsulun rəqabət qabiliyyətinin köklü şəkildə dəyişməsi mühüm vəzifəsi kimi qarşıda durur. Belə ki əmək məhsuldarlığını yüksəltməyə, onun şəraitini yaxşılaşdırmağa, material məsrəfləri xeyli azaltmağa, sənaye istehsalının maddi-texniki bazasını möhkəmləndirməyə imkan verən yeni nəsil texnika və texnologiyaların yaradılması və mənimsənilməsi məqsədə uyğundur.

Şəkil 2. Bəzi dünya ölkələrində sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsi

Sənaye istehsalının, xüsusən maşınqayırma məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi byektiv zərurətdir və prioritet əhəmiyyəti üstündür. Ona görə də müasir bazar münasibətlərinin bu tələbini diqqətdən kənarda qoysaq, onda bütün sənaye və iqtisadiyyatımız, eləcədə

hər birimizin maddi rifahı üçün neqativ nəticələrin baş verməsi real təhlükəyə çevrilə bilər.

Problemlərin həlli səmərəli idarəetmə olmadan həyata keçirilə bilməz. Ona görə bütün diqqət və səylərin əsas istiqamətə yönəlməsi nəzərdə tutulur. Elm və texnika sənayenin bütün təcrübə və potensialı, işçilərin bütün bilik və bacarıqlarını ən təxirəsalınmaz problemin – keyfiyyətin yüksəldilməsi, rəqabət qabiliyyətli məhsulun yaradılması və hazırlanması probleminin həllinə yönəldilmişdir.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətini yüksəltmək üçün yeni imkanlar axtarıbşləyib hazırlamaq lazımdır. Belə ki, yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalın səmərəliliyi ilə yanaşı, ən mühüm problemin - insanların tələbatının ödənilməsi üçün vacib məsələdir. Eyni zamanda təsərrüfat fəaliyyətinə aid iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasında bu məsələ əsas rol oynayır.

FƏSİL III. Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması mərhələləri və keyfiyyətin idarə edilməsi təkmilləşdirilməsi

3.1 Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin artırılması məsələləri və onun həlli yolları

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması istehsalın səmərəliliyinin əsas amillərindən biridir. Bu da məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə, mənfəətin yüksəlməsinə kömək edir.

Kollektivin bütün təbəqələrinin fəaliyyətinə təsərrüfat subyektində istehsal proseslərinin idarə edilməsinə analoji idarə olunan proseslər kimi baxmaq olar. Müəssisədə konstruktor-layihələndirmə işləri, məhsulun realizasiyası, kadr məsələləri, göstəricilərlə, sənədlərlə iş mürəkkəbliyinə və dəyərinə görə heç də istehsal proseslərindən fərqlənmir.

Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi məqsədyönlü bir proses olduğundan onun reallaşması və səmərəliliyi təşkilati layihələndirmə, sertifikatlaşdırma, sənədləşdirmə, informasiya və kadr tələbatı kimi təminat növlərindən istifadə edilir.

Məhsulun keyfiyyəti uyğunluq sertifikatları ilə təsdiq edilir. Lazımi surətdə eyniləşdirilmiş məhsulun, prosesin, xidmətin konkret standartla yaxud digər normativ sənədə uyğunluğu ilə sertifikatlaşdırma müəyyən edilir. Sertifikatlaşdırmanın məqsədləri bunlardır:

- ✓ istehlakçının həyatı, sağlamlığı və əmlakı üçün təhlükəli olan məhsulu əldə etməkdən imtina edilməsi.
- ✓ məhsulun ixracına kömək edilməsi və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.

Müəssisəyə uyğunluq sertifikatı Sertifikatlaşdırma müvəffəqiyyətlə həyata keçirdiyi halda verilir. Eyni zamanda məmulatı qablaşdırmanı uyğunluq nişanı ilə markalamaq hüququ təyin müəyyənləşdirilir. Təftiş nəzarəti sertifikatlaşdırılmış məhsulun müəyyən edilmiş tələblərə cavab verməkdə davam etməsini yoxlamaq məqsədilə həyata keçirilir.

Kollektivin keyfiyyətlə bağlı məsələlərə nüfuz etməsi keyfiyyət sahəsində

müvəffəqiyyətdən asılıdır . Sırası işçilərin kollektiv idarəetmədə iştirakı fəallaşır, onlar müəssisə, təşkilat qarşısında duran məqsədlərə çatmanın bilavasitə iştirakçılarıdır.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin iqtisadi nəticələri, yəni, onun etibarlılığının artırılması və xidmət müddətinin uzadılmasına şərait yaradır. İstismar xərclərini azaltmaqdan əlavə həmin məhsulların sayı kəmiyyətə artır. Məsələn, mühərrikin təmirə dayandırılmadan istismar müddəti 2 min saatdan 4 min saata qədər artırılırsa, bu, həmin mühərrikin dolayısı yolla kəmiyyətə 2 dəfə artırılmasına bərabərdir. Belə ki, məhsulun keyfiyyətinin etibarlılıq xassəsi hesabına yaxşılaşdırılması, əksər hallarda, onun kəmiyyətə artırılmasına səbəb olur.

Cədvəl-1. Bəzi dünya ölkələrinin xarici ticarət dövriyyəsi (mlrd, dollar)

Ölkə	XTD	İxrac	İdxal	XTD-nin saldosu
ABŞ	999	447	552	-103
Almaniya	837	429	408	+21
Yaponiya	573	340	233	+107
Fransa	456	236	220	+16
İngiltərə	413	191	222	-31
Hollandiya	274	140	134	+6
Honkonq	240	118	122	-4
Rusiya	73	38	35	+3
Azərbaycan	36,236	26,570	9,750	+16,814

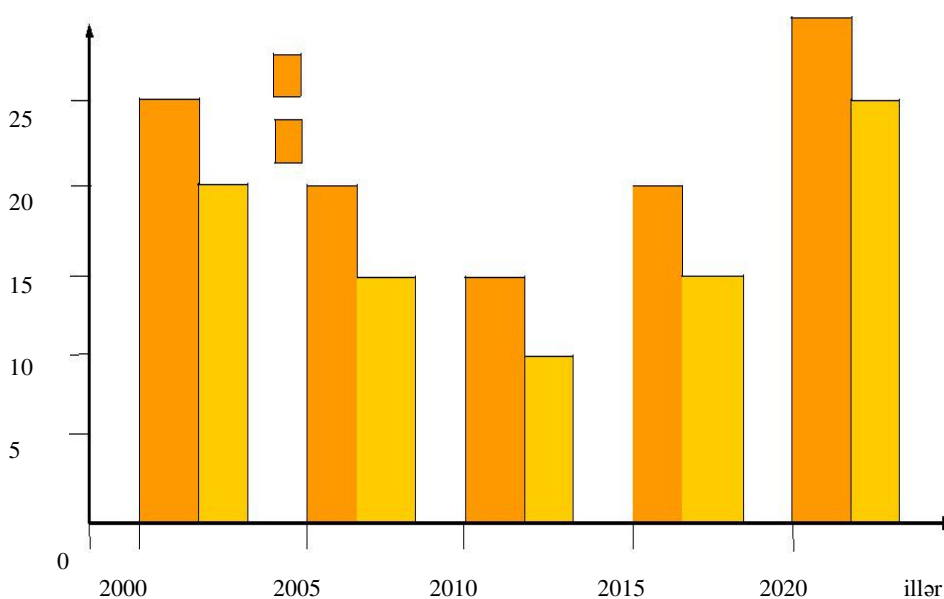
Respublika üzrə ixrac həcmində maşın və avadanlıqların, maşınqayırma, material emalı və digər baza sənaye sahələrinin payı 8-10% təşkil edir və dünya məhsul ticarətinin mövcud nisbətlərindən xeyli aşağıdır. Bu da əsas etibarilə ölkə sənaye məhsulunun kifayət qədər yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olmamasıdır.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra ixrac strukturundakı bu disbalansın bir çox səbəblərdən dəyişmişdir. Belə ki, maşınqayırma məhsulu istehsal həcminin azalması, Azərbaycan üçün ənənəvi olan neft maşınqayırma məhsulu bazarının qismən azalması və s. xüsusilə maşınqayırma məhsulunun ixracının azalması respublika üzrə yaxşı hal deyildir. Bu da onu göstərir ki, sənayedə ETT səviyyəsi aşağıdır.

Bu elektrotexnika, radioelektronika, dəzgah və cihazqayırma və ən çox da neft maşınqayırma sahələri üçün münasibdir. Bu isə ETT katalizatorları rolunda çıxış edən sahələrdir. Bunun səbəbi sənaye məhsulunun aşağı keyfiyyət səviyyəsi və rəqabət qabiliyyətliliyi və fondların fiziki və mənəvi köhnəlməsini göstərmək olar.

Əsas fondların ancaq 6%-ə qədər “yaş” səviyyəsinə görə dünya təsərrüfat sisteminin orta statistik tələblərinə cavab verir. Buraxılan məhsulun yeniləşmə tempində də böyük gerilik vardır. Belə ki, 2000-2010-cu illər ərzində faktiki və 2020-ci ilədək proqnoz qiymətləndirməyə görə yaradılan və mənimsənilən sənaye məhsulu nümunələrinin sayı (*şəkil 3*) verilmişdir.

Son zamanlar respublikaya yeni texniki avadanlığın gəlməsi ilə əlaqədar olaraq yeni məhsulların sayı artmışdır. Bunu aşağıdakı şəkil 3-də görmək olar

Sənaye məhsullarının ehtiyatının artırılmasında keyfiyyətin yüksəldilməsi ilə yanaşı, itkinin qarşısının alınması, keyfiyyətin qorunub saxlanılması üçün əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsi də böyük əhəmiyyətə malikdir. Müəssisədə istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsində işçilərin maddi stimullaşdırılmasının xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sənaye müəssisələrində məhsul keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının iqtisadi inkişaf üçün aşağıdakı potensial ehtiyat mənbələri və istiqamətləri həyata keçirilir:

1) maşın və mexanizmlər, uzun müddət istismar olunan məişət texnikasının keyfiyyətsiz istehsalı onlar üçün layihələndirilmiş xidmət müddətini başa vurmadan sıradan çıxması onların istehsalına əmək, material, enerji sərfəsinin bir qismi cəmiyyət üçün itkiyə çevrilir;

2) istismar göstəriciləri aşağı keyfiyyətdə olan texnika ilə faydalı qazıntıların hasilatı böyük itkilərə, xərcin iqtisadi səmərəliliyinin azalmasına gətirib çıxarır;

3) vaxtından əvvəl texniki parametrlərinin bir hissəsini nasaz vəziyyətə düşən maşın və mexanizmlərin təmiri əlavə xərclər sərfəvolunur;

4) kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi istehsal olunmuş sənaye məhsullarının (texnika və kübrə və s.) keyfiyyətə lazımi səviyyədə olmaması həmin sahənin və onun əlaqədar olan sənaye sahələrinin (yüngül, yeyinti) iqtisadiyyatına ciddi ziyan vurur;

5) keyfiyyəti yüksək olmayan məişət texnikası əhalinin onu təmir etməklə əlaqədar lüzumsuz xərc çəkməsinə səbəb olur və onların asudə vaxtlarından istifadəni pisləşdirir;

6) ergonomik xassələri tələblərə cavab verməyən texnika fəhlənin əmək məhsuldarlığını aşağı salır, onun istehsal nəticələrini azaldır;

7) istehsal infrastrukturunu üçün istehsal olunmuş texniki cəhətdən qüsurlu sənaye məhsulu əks təsir kimi istehsalın iqtisadi göstəricilərini pisləşdirir və s. Firma və müəssisələrin iş nəticələrini xarakterizə edən və biri-birilə qarşılıqlı sıxı əlaqədə olan istehsalın texniki səviyyəsi və məhsulun keyfiyyəti göstəricilərinin «qiymətiləndirmə kursu» daha da artacaqdır.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin ümumi idarə edilməsi üçün zəruri olan təşkilati strukturun, metodikaların, proseslərin və ehtiyatların məcmusu keyfiyyət sistemidir. Bu sistemin təsiri, «Keyfiyyət dairəsi» (itməsi) yaradaraq, məhsulun həyat silsiləsinin bütün mərhələlərinə aid edilir. Müxtəlif mərhələlərdə: tələbatın müəyyən edilməsindən onun ödənilməsinin qiymətləndirilməsinə qədər keyfiyyətə təsir edən qarşılıqlı asılı fəaliyyət növləri «keyfiyyət dairəsi» modelidir. Keyfiyyət sistemi müəssisənin konkret fəaliyyətini nəzərə almaqla işlənib hazırlanır, lakin istənilən halda o, «keyfiyyət dairəsinin» aşağıdakı bütün mərhələlərini:

- istehsal proseslərinin hazırlanmasını və tərtib edilməsini;
- nəzarəti və yoxlamaları; istehsalı;
- marketinqi, bazarın axtarılmasını və öyrənilməsini;
- məhsulun qarşısında qoyulan texniki tələblərin layihələndirilməsini və işlənib hazırlanmasını;
- məhsulun realizasiyasını və yayılmasını;
- material-texniki təchizatı; qablaşdırmanı və saxlamayı;
- quraşdırmanı və istismarı;
- xidmət edilmədə texniki köməyi;
- məmulatın istifadə ediləndən sonra işlədilməsini əhatə etməlidir.

Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsində bütün bölmələr və hər bir işçinin ən fəal şəkildə iştirak etməsinin vacibliyinə baxmayaraq, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi uğurla reallaşdırılması üçün məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə səylərin böyükhissəsini bir struktur blokunda cəmləşdirmək məqsədə uyğundur. Maşınqayırma sənaye müəssisələrinin təcrübəsi göstərir ki, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinə (blokuna), bir qayda olaraq, ancaq THŞ daxil edilir. Lakin istehlakçıların tələblərini ödəyən məhsul yaratmaq və onun bazarlarda daim satışına nail olmaq kifayət qədər çətindir.

Müasir texnoloji qurğuların və avadanlıqların, göstərilən xidmətlərin və yerinə yetirilən işlərin mürəkkəbliyinin artması, vahid avtomatlaşdırılmış komplekslərdə birləşən mürəkkəb maşın və avadanlıqlar sistemləri sənayenin inkişafının müasir

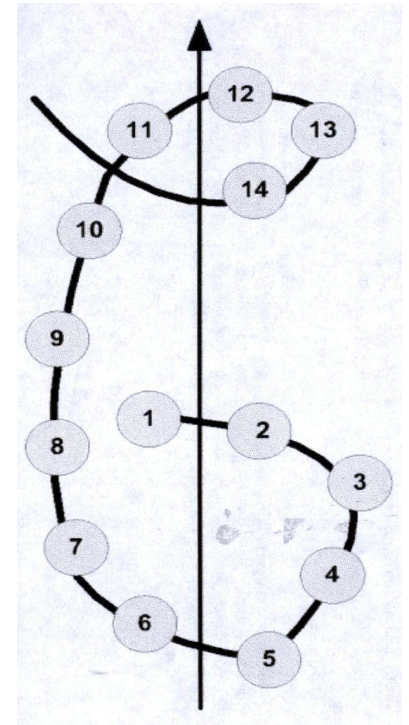
mərhələsinin əsas xüsusiyyətini xarakterizə edir. Texniki tərəqqi məmulatların nomenklaturasının arasıkəsilmədən genişlənməsi və onların yüksək keyfiyyətinə artan tələbatı ödəmək məsələlərini ortaya çıxarır. Bu isə öz növbəsində xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində istifadə edilən avadanlıqların, maddə və materialların nomenklaturasının artmasına gətirib çıxarır.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsi əlavə məhsul istehsal etməyə bərabərdir. Bu mühüm problemin həllində işçi qüvvəsinin səriştəsi, əməyin səmərəliliyi və məhsulun keyfiyyəti vəhdət halında olur. Yüksək keyfiyyətli məhsul buraxmaq məhsulun material tutumunun azaldılmasına, xammal və materiallara qənaət olunmasına, əmək ehtiyatlarından və imkanlarından daha səmərəli istifadə etməyə şərait yaradır. Bu rəqabətli bazar iqtisadiyyatı şəraitinin çox mühüm və zəruri tələbidir. Müasir rəqabətli bazar istehsal xərclərinə qənaət olunmasına səbəb olur.

Belə ki, maşının yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün həm onun layihələndirilməsi zamanı, həm də istehsalı və istismarı mərhələlərində yuxarıda göstərilən faktorların optimallaşdırılması həyata keçirmək lazımdır. Zavodların sahələrarası kooperasiyasının genişlənməsi bu məsələnin həllini çətinləşdirir. Məsələn, avtomobillərin istehsalı üçün dörd minə yaxın adda satın alınma və kooperasiya yolu ilə istehsal olunmuş məmulatlar və materiallar, min növ texnoloji avadanlıqlar, alətlər, nəzarət vasitələri istifadə olunur. Qeyd etdiklərimiz müxtəlif sahələrində istehsal olunurlar. Kompleks standartlaşdırma qarşılıqlı uzlaşdırılmış standartların və texniki şərtlərin işlənilib hazırlanması üçün şərait yaradır və kooperasiya yolu ilə işləyən müəssisələrin işini koordinasiya edir.

Maşınqayırma sənaye məhsulunun həyat dövrünün bütün mərhələlərində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinə əyani şəkildə şüalanan spiral kimi təsvir oluna bilər, bu spiral müvafiq mərhələ və dövrlər kompleksindən ibarətdir (şək. 4). Spiralın bel sütununda məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə məqsədli elmi-texniki tədbirlər məhsulun işlənməsi və reallaşdırılması təsir göstərə bilər.

1. Bazarın öyrənilməsi:
2. Layihə tapşırığının işlənməsi
3. Tədqiqat və konstruktor işlərinin aparılması
4. Texniki işlərin tərtib edilməsi
5. İstehsalın texnoloji hazırlığı
6. Maddi texniki-təchizat hazırlığı
7. Ölçmə ləvazimat vasitələrinin hazırlanması
8. İstehsal
9. İstehsal prosesinə nəzarət

Şəkil 4. Maşınqayırma məhsulunun həyat dövründə (Curan spiralına analoji) keyfiyyətin idarə edilməsi

Keyfiyyət sistemi altsistemləri çərçivəsində məhsulun həyat dövrünün bütün mərhələlərini idarəetmə ilə əhatə etmək, keyfiyyət sahəsində məqsəd və vəzifələrə nail olmaq üçün funksiyaların tam kompleksinin yerinə yetirilməsi müstəsna vacibdir. Ancaq bu halda kifayət qədər tam həcmdə istehlakçıların tələblərini və satış bazarında rəqabət qabiliyyətini ödəyən məhsulun keyfiyyəti təmin edilə bilər.

Keyfiyyətinin idarə edilməsi keyfiyyət sisteminin layihələndirilməsi və mənimsənilməsi praktik olaraq xalq təsərrufatının bütün sahələrini əhatə etmişdir. Elm və təcrübənin yaratdığı tövsiyələrə müvafiq fəaliyyət göstərən müəssisələr, bir qayda olaraq, keyfiyyətin təmin edilməsində və yüksəldilməsində yüksək göstəricilərə nail olurdular. Keyfiyyətinin idarə edilməsinə sistemin fəaliyyəti nəticəsində yüksək (əla) keyfiyyət kateqoriyalı məhsulun buraxılışı çoxaldı və müvafiq olaraq birinci kateqoriyalı məhsulun buraxılışı azaldı; zay mal və reklamasiyaların sayı azaldı və s.

Keyfiyyətinin idarə edilməsi məhsulun həyat tsiklinin bütün mərhələlərində həyata keçirilməlidir. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi məqsədləri hər bir konkret məhsul növü üçün fərdi olmalıdır. Məhsulun həyat tsiklinin sonuncu mərhələsində xüsusən dayanmağa ehtiyac vardır. Bazar şəraitində utilləşdirmə və məhv etmə mərhələsində keyfiyyətinin idarə edilməsinin məqsədinin məhsulların istifadəsindən sonra onların ətraf mühitə zərərli təsirinin minimuma endirilməsi və ya tamamilə istisna edilməsi, enerjiyə və xammala qənaət kimi tanınması məqsədə uyğundur. Məhsulun həyat tsiklinin bütün mərhələlərində keyfiyyətin idarə edilməsi prinsipi müvafiq mərhələlər kompleksi daxil olan yüksələn spiral şəklində (Curan spiralına analoji) daha əyani görünür

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsində məhsulun və əməyin keyfiyyətinin yüksəldilməsində hər bir işçinin fəal olaraq, ən əsası yenilikçi kimi iştirakının zəruri olması əsas məsələdir. Bu prinsipin yerinə yetirilməsi keyfiyyətinin idarə edilməsinin məğzidir. Ona görə də maddi və mənəvi həvəsləndirmənin bütün metodlarından istifadə etmək məqsədə uyğundur.

Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması sahəsində işçilərin bilikləri və bacarıqları olmadan həyata keçirmək olmaz. Bu da istehsalçıların və istehlakçıların öyrədilməsinin və ixtisasının yüksəldilməsinin kütləvi, fasiləsiz və sistemlik hazırlığını müəyyən edir.

“Ərzaq məhsulları bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2014-cü il tarixli 221 nömrəli sərəncamı ərzaq məhsullarının təhlükəsizliyinə və keyfiyyətinə nəzarət sisteminin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün yaxşı hüquqi baza yaratmışdır.

Ərzaq məhsullarının keyfiyyəti — ərzağın istehlakçı üçün dəyərliliyi deməkdir. Keyfiyyət ərzağın təhlükəsizliyinə aid olmayan mənşə, növ, rəng, dad, emal üsulu və s. kimi müsbət və zədələnmə, torpaq və ya palçıqla çirkləndirilmə, rəngin və dadın dəyişməsi və s. kimi mənfi atributları özündə ehtiva edir. Keyfiyyət ərzaq məhsulunun istehlakçı tərəfindən dəyərləndirilməsinə təsir edən göstəricidir.

3.2 Məhsul keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarəedilməsi hökmən keyfiyyət sahəsində bütün fəaliyyətin yoxlanılmasının şəffaflığı və reallığını nəzərə alınır. Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi daim təkmilləşdirmək və fasiləsiz olaraq inkişaf etdirmək lazımdır. Müəssisədə keyfiyyətin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi epizodik və ya birdəfəlik aksiya olmasın, sistemli və müntəzəm xarakter daşmalıdır.

Məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin tələblərinin səmərəli reallaşdırılması imkanını müəssisədə işləyən hər bir işçinin bütün proseslərin mahiyyətini araşdırmalıdır. Bu sahədə personalın təhsilinin əhəmiyyəti çox mühümdür. Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi müasir sistemlərinin yaradılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsinə zamanı böyük rol oynayır. Yuxarıda qeyd olunanlar keyfiyyətin idarəedilməsinin müasir prinsipləri əsasında yerinə yetirmək olar.

Sənaye ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsi və beynəlxalq standartların tələblərini ümumiləşdirərək məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sisteminin modelinə yenidən araşdırmalıdırlar. Sistem əyani olaraq, məhsulun keyfiyyət “ilgəyi” və digər şəkildə qrafiki təsvir olunur. Hazırda təsir göstərən keyfiyyət sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və yeni sistemlərin işlənilməsi elə istiqamətlənməlidir ki, keyfiyyətin idarə edilməsinin real mexanizmi əsasında onun sənaye müəssisələrində uğurlu fəaliyyəti müəyyən olsun. Digər tərəfdən sistemlər rəqabət qabiliyyətli məhsulun buraxılmasına və potensial istehlakçıların tələblərinin ödənilməsinə imkan verir.

Odur ki, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsi sistemlərinə qoyulan aşağıdakı prinsiplər vacib müddəalar aşağıdakılardır:

- ✓ sənaye məhsulunun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemində prioritetlər elə qoyulmalıdır ki, birinci yerdə istehlakçı və ya sifarişçinin məmnunluğu naminə məhsulun keyfiyyəti dayansın, başqa sözlə “yaxşı və çox” məhsul hazırlanması həyata keçirilsin;

- ✓ hər bir növdən olan məhsulun tələb olunan keyfiyyətini təmin etmək üçün müəssisədə ayrıca məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi fəaliyyət

göstərməlidir;

- ✓ istehsalçı məhsulun keyfiyyəti haqqında məlumatların toplanması, uçotu, emalı,
- ✓ təhlili və informasiyanın müəyyən müddət ərzində saxlanılmasının rəşional sisteminə malik olmalı və onu həyata keçirməlidir;
- ✓ idarəedici təsirlər səmərəli olmalıdır və məhsulun həyat dövrünün bütün mərhələlərini əhatə etməklə yerinə yetirilməlidir;
- ✓ maddi-texniki təchizatın yaxşılaşdırılması üçün müvafiq tədarükçülər seçilməli, hər bir tədarükçünün maraqları təmin olunmalı və onlarla çoxplanlı xarakter daşıyan sıx əlaqələr qurulmalıdır;
- ✓ sənaye məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi o vaxt səmərəli hesab edilə bilər ki, buraxılan məhsul istehlakçının bütün tələblərini ödəsin və məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi səmərəliliyi istehlakçı tərəfindən etiraf edilsin.

Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması məhsulun texniki səviyyəsinin, onun hazırlanma keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, istehsalat və keyfiyyətin idarəedilməsi sisteminin elementlərinin təkmilləşdirilməsinə mütəxəssisləri tərəfindən işlənən tövsiyələrə yönələn daimi fəaliyyət kimi nəzərə alınır. Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yaxşılaşmasına dair belə şərh əvvəlki illərdə formalaşanlardan xeyli genişdir, yəni keyfiyyətin yaxşılaşmasına aid yeni anlayış «məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi» termininin mahiyyəti əsas götürülür. Keyfiyyətin yüksəldilməsi zamanı idarəetmə obyektı məhsulun həyat dövrünün hər bir mərhələsində istehsalatın və yaxud keyfiyyət sisteminin hər hansı bir elementi kimi fəaliyyət göstərə bilər.

Keyfiyyət sahəsində bütün fəaliyyətin yoxlanılmasının mümkünlüyü və reallığı nəzərə alınmalıdır. Maksimum effekt əldə etmək üçün keyfiyyətin idarəedilməsini daim təkmilləşdirmək və fasiləsiz, sistemətik inkişaf etdirmək nəzərdə tutulur. İstehsal və idarəçilik proseslərinin həyata keçirilməsinin bütün mərhələlərində keyfiyyətin idarə edilməsinin ümumi təşkili və keyfiyyətə nəzarət dövlət, istehlakçılar, müstəqil təşkilatlar və cəmiyyətlərin araşdırılması lazım gəlir. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi istehsalatda keyfiyyətin

formalaşması prosesinə korrektə edici təsir göstərir

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticə hasil olunur ki, keyfiyyət səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, təmin olunması və saxlanılması məqsədə uyğundur. Sənaye müəssisənin məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi məhsulun həyat tsiklinin bütün mərhələlərinin təkmilləşdirilməsi yollarına yönəldilməklə aşağıdakı məsələləri nəzərə almalıdır:

- satış bazarının segmentinin öyrənilməsi;
- müəssisəyə buraxılan məhsula milli və beynəlxalq səviyyədə qoyulan tələblərin müəyyən edilməsi;
- tədqiqat, layihələndirmə və istehsal proseslərinə təsir metod və vasitələrinin işlənilib hazırlanması;
- sənaye məhsulunun keyfiyyəti haqqında informasiyanın toplanması, təhlili və saxlanması haqqında məlumat.

Firmanın, müəssisənin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi şərtlərindən biri cari proseslərin idarə edilməsi və onlara nəzarət sisteminin dəyişdirilməsidir. Bir çox firmalar və təşkilatlar təşkilati strukturu şaquli-funksional prinsip əsasında qurmuşlar. Odur ki, belə struktur eyni profilli mütəxəssislərin gücünün birləşdirilməsini nəzərdə tutur. Yekdil fəaliyyət göstərən sağlam, səmərəli kollektivin yaranmasını təmin edir. Bəzi firmalar və müəssisələrdə fəaliyyət növlərinin əksəriyyəti işin şaquli deyil, üfüqi təşkilini əsas hesab edir. Şaquli strukturlu təşkilətmədə vahid prosesi təşkil edən elementlərin bölmələr arasında paylaşıdırılması səhvlərə və bir-birini təkrarlamağa səbəb olur ki, bu da səmərəlilik və keyfiyyət məsələlərində arzu edilməz haldır. Odur ki, keyfiyyətin idarə edilməsi bütün fəaliyyət növlərini son məqsəd kimi maksimum səmərəyə yönəltməklə özü strateji əhəmiyyətə malik olur.

Menecerlərin, sahibkarların fəaliyyətində özünü birüzə verən bir sıra obyektiv ənənələr keyfiyyətin idarə edilməsində kollektiv fəaliyyətin əhəmiyyətinin artmasını ətraflı izah edir. Gücləndirilməsini tələb edən belə istiqamətləri nəzərdən keçirək. Keyfiyyətin idarə edilməsinin rolu və onun sosial, ekoloji, iqtisadi və digər fəaliyyət nəticələrinə göstərdiyi təsir. Qərbi Avropa,

Yaponiya və ABŞ-ın bir çox müəssisələri üçün xarakterik cəhət hesab olunur. Müəssisə işçilərinin öz kollektivində mühüm əhəmiyyət kəsb edən, istehlakçılarla və işgüzar dairələrlə qarşılıqlı münasibətlərdə davranış etikasının həyata keçirilməsi. Keyfiyyətin idarə edilməsində əsas istiqamətlər, yəni elmi-texniki nailiyyətlərin əsasında məhsulun istehsalının texnoloji təchizatına və bütün maddi-texniki bazanın artan tələbləri izah edilməlidir. Məhsulun lazımi keyfiyyət səviyyəsini və rəqabət qabiliyyətini, həmçinin yüksək əmək məhsuldarlığını təmin etməyə şərait yaradır. Oudur ki , qeyd olunan istiqamətlər rəhbər işçilərdə müasir, hərtərəfli biliyin olması vacibdir.

Keyfiyyətin idarəedilməsi üzrə qərarların operativ qəbul edilməsinin vacibliyinə görə keyfiyyətin idarəedilməsi üzrə fəaliyyətdə mühüm rol idarəetmənin yuxarı pillə kadrlarına və rəhbər işçilərə aiddir.

Yüksək pillədə belə məsuliyyətin olması onların daha da yüksək texniki-texnoloji hazırlığını, tətbiq edilən və yeni texnoloji proseslərin mahiyyətini dərk edilməsini zəruri edir. Bu idarəetmə pilləsinin kifayət qədər yüksək olmayan məsuliyyəti idarəetmənin digər pillələrində qətiyyətsizliyə gətirib çıxara bilər, o da öz növbəsində qərarın qəbul edilməsi prosesini ləngidir. Məsələn, «Omron» yapon korporasiyasının təcrübəsi belə bir nəticəni təsdiq edir.

Ona görə də «Keyfiyyət – tədarük müddəti – kəmiyyət – xərclər» dördbucaqlısında prioritetin məhsulun keyfiyyətinə verilməsi keyfiyyəti idarə edən yuxarı pillə kadrlarından rəhbər işçilərdən asılıdır. Lakin sənaye məhsulunun keyfiyyətinə və rəqabət qabiliyyətinə prioritet münasibət halında integrativ sistemli əlaqəsiz əsas məqsədlərə çatmaq və müəssisənin fəaliyyətinin mühüm məsələlərinin həllini təmin etmək əsas məsələdir.

Firma və müəssisə rəhbərlərinin məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsində bilavasitə iştirakı, əməyin səmərəli təşkili və yüksək peşəkarlığı olmasa, müvəffəqiyyətlər əldə etmək olmaz. Xarici ölkə təcrübəsindən məlumdur ki, əcnəbi menecerlər iş vaxtının 50-60%-ni keyfiyyətlə əlaqədar məsələlərin həllinə sərf etməklə məşğuldurlar. Keyfiyyət sistemlərinin yaradılması və onların fəaliyyəti zamanı idarəçilik işçilərinin sistemli yanaşmanın həyata keçirilməsində uydurma,

zahiri yox, faktiki təşəbbüskarlıq göstərməsi vacibdir. Rəhbərlər həmkarlar ittifaqı ilə birgə fəaliyyəti də burada köməklik edə bilər. Müəssisə rəhbərləri işçilərinin hər birinin şüuruna çatdırmalıdır ki, işdə səhvlərə yol verilməməlidir. Məhsul qüsursuz hazırlanmalıdır. Məhsulun keyfiyyəti bütün hallarda birinci yerdə durmalıdır. Qeyd etdiklərimiz məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin və təkmilləşdirilməsi əsas yollarındandır.

Sənaye məhsulunun estetik keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsində qabaqcadan iki köməkçi sıranın tərtibi nəzərdə tutulur: istehlak xassələrinin səviyyəsinə görə və formanın təkmilləşmə dərəcəsinə görə təsnifləşir. Bu təsnifat istehlak səviyyəsinə həm də formanın təkmilləşdirmə dərəcəsinə görə eyni tipli qruplara düşən məmulatlar seçilir. Seçilmiş məmulatlar 2 əlamətlə xarakterizə olunur.

3.3 Müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi

Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sahəsində qabaqcıl təcrübəni ümumiləşdirir. Belə ki, bu sahənin prinsipial müddəalarından biri müəssisədə keyfiyyət sistemi funksionaldır. Müəssisənin mövcud təşkilati struktur bölmələri arasında bu sistem xüsusi funksiyaların bölünməsi yolu ilə həyata keçirilir. Həmin sistem müəssisənin təşkilati strukturuna aktiv təsir edərək onu dəyişdirir. Hazırda beynəlxalq səviyyədə tanınmış və qəbul edilmiş keyfiyyət sisteminin araşdırılması bu müddəa əsasında həyata keçirilir.

Lakin məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi kompleks sistemləri onlara bəslənən ümidləri, demək olar ki, tam doğrultmadı. Mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyat, inzibati-komanda metodları belə məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsinin əsasında qurulduğundan ən yaxşı dünya nümunələri səviyyəsində məhsul buraxmağa qadir deyildi. Doğrudur, mərkəzi idarəetmə orqanları bu məsələyə böyük diqqət yetirirdilər. Lakin orada rəhbərlik və icraçılar səviyyəsində idarəetmə yaxşı təşkil olunmadığından ciddi uğurlar əldə olunmurdu. Reallıqda sənaye müəssisələrinin təsərrüfat rəhbərləri daha sadə bir konsepsiyaya qulluq edirdilər, onu “təki məhsul qapıdan çıxsın” adlandırmaq olardı.

Keyfiyyətin idarə edilməsi ilə yanaşı, bütövlükdə müəssisənin idarə olunmasının bütün digər istiqamətləri arasında prioritet vəzifələr aşağıdakılardır:

1. istehsalçıların məhsulun tədarükünü vaxtında təmin etməsi;
2. məhsul istehsalı həcmnin artırılması;
3. məhsulun maya dəyərinin azaldılması.

Məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin, eləcə də rəqabət qabiliyyətinin rolunu rəqabət mühiti üçün bütövlükdə şişirtmək lazım deyildir. Qeyd etmək lazımdır ki, xarici ölkələrin qabaqcıl firmalarının təcrübəsi bunu təsdiq edir. Firmalarda menecmentin bütün istiqamətləri içərisindən həmişə birinci yerə məhsulun keyfiyyəti və rəqabət qabiliyyəti nəzərə alınır. Keyfiyyətin yüksəldilməsi və təmini üzrə menecment fəaliyyəti məhsulun istehlakçılara istiqamətlənir.

İnkişaf etmiş dövlətlərdə sənaye firma və şirkətləri kifayət qədər sərt rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərməkdə fəaldırlar. Rəqabət qabiliyyətli məhsulun yaradılması, hazırlanması, quraşdırılması, sazlanması və xidmətini təmin edən keyfiyyət sistemi qurulmuş və uğurla da fəaliyyət göstərməkdə davam edir.

Standartların tələblərinə uyğunluğu bu sistemlərin istehlakçılara təminat verir ki, istehsalçı stabil keyfiyyətə malik məhsul hazırlamalıdır. Onlar müqavilə şərtlərini yerinə yetirməyə qadir təsərrüfat subyektidir və ciddi iştirakçısıdır.

Sənaye müəssisələrində keyfiyyətin sistemli idarə edilməsində hər bir konkret obyektə tətbiqən (məhsulun, texnologiyanın, keyfiyyət sahəsində işlərin vəziyyəti, məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sisteminin mövcudluğu və s.) xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla elə keyfiyyət sistemini yaratmaq lazımdır ki, istehlakçıların bütün tələblərinə tam ölçüdə cavab vermiş olsun.

Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsinin kompleks sistemləri mövcud olan müəssisələr rəqabət qabiliyyətli keyfiyyət sistemini layihələndirilməsi üçün daha böyük şərait vardır. Bu sistemlərin layihələndirilməsi müstəsna dərəcədə yaradıcı və düşünülmüş yanaşma, dərin biliklər, layihələndirmə təcrübəsi və keyfiyyətin idarəedilməsi sistemli yanaşma həyata keçirilməlidir.

Sənaye müəssisələrinin kollektivləri, mütəxəssisləri və rəhbərliyi keyfiyyət sahəsində sistemli və planlı işin təşkilinin rəşional yollarını axtarıb tapmışlar. Belə

ki, çoxlu faydalı təşəbbüslər də göstərilmişdir, əməyin və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təmini üzrə yeni metodların yaradılması və tətbiqi həyata keçirilmişdir. Onların bir çox prinsipləri təbliğ olunur, bəyənilir və istehsalda geniş tətbiq olunur.

Sənaye məhsulunun qüsursuz hazırlanması keyfiyyət, etibarlılıq və resurslara qənaət son zamanlar əməyin, istehsalın və idarəetmənin elmi təşkili, qüsursuz əmək sistemləri daha geniş tətbiq olmuşdur. Qeyd olunan sistemlərin mahiyyəti və xüsusiyyətləri kifayət qədər izah edilmişdir. Bu sistemlər bir sıra konstruktiv üstünlüklərə malikdirlər ki bu da əməyin və məhsulun keyfiyyətinə müsbət təsir etmişdir. Bu üstünlüklər aşağıdakılardır:

- ❖ tətbiq edilən sistemlər az və ya çox dərəcədə əməyin və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təmini üzrə müəyyən məqsədə çatmağa istiqamətlənmiş texniki, iqtisadi, sosial və hüquqi xarakterli kompleks qarşılıqlı əlaqəli tədbirlər həyata keçirirlər.

- ❖ keyfiyyətə rəhbərlik təcrübəsinə daxil edilən və vaxtaşırı keçirilən “Keyfiyyət günləri” keyfiyyətə nəzarətin təsirli forması və operativ idarəetmə orqanına çevrilmişdir.

- ❖ keyfiyyət sistemi çərçivəsində aparılan hər işçi və ya bölmənin əməyinin keyfiyyətinin konkret göstəricilər əsasında kəmiyyətə qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur.

- ❖ - məmulatların təkmilləşdirilməsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə işləri layihəçilər, istehsalçılar və istismarçıların iştirakı ilə əməyin elmi təşkili əsasında yerinə yetirmək daha geniş tətbiq edilir.

Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsində xüsusi rol “məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi planına” ayrılır və sonra bütün müəssisələrə “Keyfiyyət” proqramı işləyib həyata keçirmək məsləhət görülürdü.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətin idarəedilməsi kompleks sistemlərinin layihələndirilməsi və tətbiqi üzrə işlər təcrübə olaraq bütün xalq təsərrüfatı sahələrində geniş yayılmışdır. Odur ki, sistemləri tətbiq edən müəssisələr elm və təcrübənin tövsiyələrini yerinə yetirərək məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və

təmin sahəsində yaxşı nəticələrə nail olurdular. Yüksək keyfiyyətə malik məhsul istehsalı artır, zay və onun itkiləri azalır, reklamasiyalar da azalırdı.

Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemlərinin kütləvi şəkildə müəssisələr səviyyəsində yaradılması və tətbiqi üzrə ötən əsrin 2-ci yarısında aparılmış bütün kompleks tədbirləri bütövlükdə müsbət qiymətləndirmək olar. Bu, məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsində sistemli yanaşmanın nəzəri inkişafı və təcrübi istifadəsi üzrə əhəmiyyətli irəliləyiş var idi. Lakin, araşdırmalar göstərir ki, sistemlərin yaradılmasının qüvvədə olan qaydaları, sistemlərin layihələndirilməsi, tətbiqi və sonrakı fəaliyyətində bir sıra çatışmazlıqlar nəzərə çarpır:

- -rəhbərliyin təzyiq göstərməsi səbəbindən məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemlərinin təşkilinə formal münasibət bəslənilməsi baş verirdi;
- -əksər hallarda məhsulun keyfiyyəti sahəsində vəziyyət kifayət qədər dərindən təhlil edilmirdi, bu isə təbii ki, sistemin yaradılması və fəaliyyətinə səthi yanaşmaya gətirir çıxarır və məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sisteminin funksiya və vəzifələrini məhdudlaşdırır və keyfiyyətin idarəedilməsi ən vacib prinsiplərinə riayət edilmirdi;
- məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi çərçivəsində məhsulun və əməyin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi kifayət qədər obyektiv aparılması;
- sistemin layihələndiricilərinin diqqəti əsasən çoxsaylı müəssisə standartları (MS) yaradılmasına yönəlirdi, bu isə sistemin nəhəngliyinə gətirib çıxarırdı. Bu zaman sənaye məhsulunun keyfiyyətin idarəedilməsi kompleks sisteminin fəaliyyətinin başlıca meyarı sistemin Standartlaşdırma Komitəsində qeydə alınması qoyulurdu;
- -sənaye məhsulunun keyfiyyətin idarəedilməsi üzrə kadrların təhsilinin rolu kifayət qədər qiymətləndirilmirdi, bu isə məhsulun keyfiyyəti sahəsində aparılan işlərin bütün personal tərəfindən dərk olunmamasına gətirib çıxarırdı;
- -sənaye məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təmin olunması işlərində müəssisələrin heç də bütün strukturları iştirak etmirdilər;
- -məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemləri qüsurlar və imtinalar

olduğu hallarda materiallar, detallar, düyünlər və hazır məhsulun operativ “izlənməsinə” imkan yaratmırdılar;

- -standartlaşdırma üzrə normativ-texniki sənədlərin işlənməsini təmin edənlər çox vaxt standartlaşdırma obyektini səhv seçirdilər;
- -məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi prinsiplərinin reallaşdırılması zamanı həddən artıq ideologiləşdirmə və zəif stimullaşdırma müşahidə olunurdu;
- məhsulun keyfiyyətinə təsir edən heç də bütün şərait və amillər idarəetmə ilə əhatə olunmurdu;
- -məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemləri digər idarəetmə sistemləri ilə kifayət qədər sıx qarşılıqlı əlaqədə olmurdu;
- -sistemin yaradılması və fəaliyyət göstərməsi zamanı məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsinin “insani” cəhətlərinə kifayət qədər diqqət yetirilmirdi.

Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsinin aşağı səmərəliliyi onun təkcə göstərilən nöqsanları ilə deyil, həm də xeyli dərəcədə istehsalın zəif maddi-texniki, texnoloji və metroloji təminatı ilə əlaqədardır. Xüsusi çətinliklər maddi-texniki təchizatla və əsasən vicdanlı tədarükçünün müstəqil seçimi imkanının olmaması ilə də əlaqədardır. Məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi mexanizminin istehlakçıya tərəf yönəlməməsi və rəqabət qabiliyyətliliyə istiqamətlənməməsi başlıca səbəbdi. Planlı və güclü mərkəzləşmiş iqtisadiyyat şəraitində bundan səmərəli məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi yaratmaq həqiqətən mümkün deyildi.

90-cı illərin ortalarına MDB məkanı ölkələrində, o cümlədən də Azərbaycanda müəyyən rəqabət mühitinin formalaşması və qiymətlərin liberallaşması prosesinin getməsinə baxmayaraq, keyfiyyətli məhsul istehsalı hələ də prioritet vəzifəyə çevrilməmişdi. Əksinə, bu illərdə, demək olar ki, sənayedə güclü dağılma prosesləri getdi, demək olar ki, bütün qazanılmış nailiyyətlər və bazar seqmentləri əldən çıxdı.

Lakin hamıya məlumdur ki, müəssisələrdə keyfiyyət sahəsində işlərə ən böyük təsiri məhz bu problemə yüksək rəhbərliyin münasibəti göstərir. Xarakterik nümunə kimi, keçən əsrin 70-ci illərində ABŞ-ın sənaye məhsulunun keyfiyyətinə

görə Yaponi-yadan geri qalmasının misal gətirək. Bunu çoxları “yapon möcüzəsi” kimi izah edirdilər.

“Heç bir yapon möcüzəsi yoxdur və ola da bilməz. Bu bizim (ABŞ-ın) mürgüləməyimizlə, arxayınlaşmağımızla bağlıdır. Biz səhlənkarıq. Çünki bizim müəssisələrin rəhbərləri uzun müddət keyfiyyətə diqqət yetirmədilər, texnologiyalara pul xərcləmədilər, istehlakçıların arzu və istəklərinə məhəl qoymadılar. Bax bu da son nə-ticəsi – biz geridəyik”. Bu sözləri Amerika prezidenti C.Buş deyirdi. Son ifadələr tamamilə bizim rəhbərlərə də aid edilə bilər.

Keyfiyyətin idarə edilməsinə sistemli və kompleks yanaşma istifadə olunmalıdır. Eyni zamanda bu təkcə keyfiyyətə yox, bütövlükdə müəssisənin idarə edilməsinə aid edilməlidir. Bu isə məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemli yanaşmanın metodologiyasının inkişafına səbəb ola bilər.

Maşınqayırma müəssisəsinin bütün idarəetmə sisteminin ikiölçülü model kimi təsəvvür etmək olar, bu model müəyyən tərkibdə alt sistemlərdən ibarət olmalıdır. Bu modeldə bütün altsistemlər arasından aşağıdakıları ayırmaq olar: ümumi xətti rəhbərlik, kompleks funksional, məqsədli və təminədici altsistemləri. Buna görə məqsədli altsistemlər arasında məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi altsisteminin yeri dəqiq müəyyən edilmişdir. Lakin, sənaye müəssisəsinin idarəetmə sisteminin iki ölçülü modelində sənaye məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi ilə idarəetmə obyektinin qarşılıqlı əlaqələri nəzərə alınmaması aydındır.

Göstərilən nöqsan maşınqayırma müəssisəsinin idarəetmə sisteminin üçölçülü funksional-məqsədli modelində nəzərə alınmış və məhsulun keyfiyyətini idarə edilməsinin kompleks funksional altsistemləri təsvir olunmuşdur.

Beləliklə, keyfiyyətin idarəetmə sisteminin tətbiqində əsas çatışmazlıq və çətinliklərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- bu sistemlərin yaradılması və tətbiqi zərurətinin bir çox mütəxəssislər tərəfindən başa düşülməməsi;
- müəssisə rəhbərlərinin kifayət qədər fəal olmaması;
- idarəetmənin mövcud olan ənənəvi forma və metodlarından əl çəkməyə “psixoloji maneə”nin olması;

- mütəxəssis və rəhbərlərin idarəetmə hazırlığının kifayət etməməsi;
- baş və baza idarələrinin zəif metodik rəhbərliyi;
- idarəetmə üzrə xüsusi struktur bölmələrinin olmaması;
- mövcud inzibati idarəetmənin nəhəng, konservativ və ətalətliliyi;
- müəssisə və onun struktur bölmələri rəhbərlərinin kifayət qədər müstəqil olmaması;
- inzibati-komanda sistemli idarəetmədə personalın əhəmiyyətli stimulumun olmaması və s.

Başlıca səbəb isə mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyata xas olan nöqsanlarla bağlı idi. Bütün bunlara baxmayaraq, bütövlükdə artıq dövlət standartlarında təsbit olunmuş və bəzən də uğur qazanmış kompleks keyfiyyəti idarəetmə sistemləri maşınqayırma müəssisələrində keyfiyyətin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi metodologiyasına əhəmiyyətli elmi və təcrübi töhfə kimi qiymətləndirilə bilər.

Məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilməsi dünya bazarında sənaye məhsulu real və potensial rəqib olan ölkələrin siyasətinin öyrənilməsinə nəzərdə tutmalıdır. Bunları bilmədən ölkənin bu və ya digər məhsulunu stabil ixrac etmək təcrübi olaraq mümkün deyildir. Bu deyilənlər, xüsusən yüksək emal dərəcəsinə malik maşınqayırma sənaye məhsuluna aiddir.

Hazırda maşınqayırma sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təmin edilməsi məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsi sistemli yanaşmanın tətbiqi sahəsində daha qabaqcıl və müsbət təcrübə sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin müxtəlif firma və şirkətlərində toplanmışdır. Bunlarda məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsi sistemlərinin müxtəlif modelləri işlənmişdir. Daha böyük marağı Fey-qenbaum, Ettinger-Sittiq və Curanın ardıcıl işlənmiş modelləri doğurur.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarəedilməsi zamanı məhsulun keyfiyyətinin təmininə çəkilən xərcləri fəal öyrənilir. Belə ki, amerikan formalarında məhsulun yüksək keyfiyyətinin təminində xüsusi rolu firmaların rəhbərləri tərəfindən həyata keçirilir. Onlar öz iş vaxtlarının 50%-dən çoxunu keyfiyyət məsələlərinin həllinə sərf edirlər. Firmaların rəhbərləri hesab edir ki, belə etməsələr firmanın rəqabət dünyasında çiçəklənməyə heç bir şansı ola bilməz.

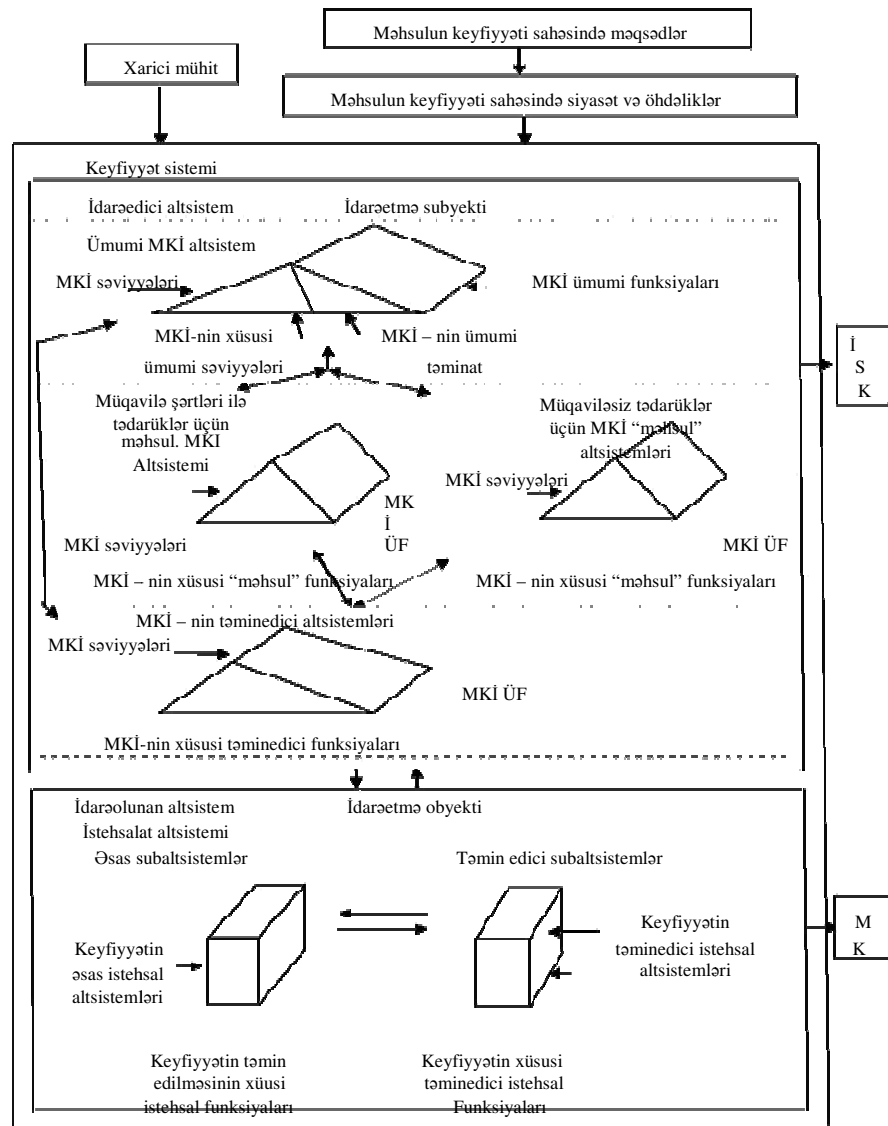
Keyfiyyət sisteminin altsistemlərinin tərkibinə aşağıdakılar daxil olmalıdır:

- ümumi məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsi altsistemi;
- müqavilə tədarükləri üçün keyfiyyət sisteminin “məhsul” altsistemləri;
- müqaviləsiz tədarüklər üçün keyfiyyət sisteminin “məhsul” altsistemləri.

Yuxarıdakı altsistemdən əlavə sistemli məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsi “məhsul” yanaşması prinsipinə uyğun olaraq tipik maşın-qayıрма müəssisəsi üçün məhsulun keyfiyyətinin istehsalat altsistemi aşağıdakı tərkibli əsas və təminədiçi subaltsistemlərdən ibarətdir və bunlar aşağıdakılardır:

- ✓ məhsulun keyfiyyətinin pəstah subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin emal subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin yığım subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi energetik subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi təmir-texniki subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi alət subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi metroloji subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi nəqliyyat subaltsistemi;
- ✓ məhsulun keyfiyyətinin təminədiçi anbar subaltsistemi;
- ✓ müqaviləsiz tədarük edilən $i=1,2,...,n$ növ məhsul üçün əsas, həm də təminədiçi altsistemlərin tərkibi də analoji olacaqdır.

Beləliklə, “məhsul” yanaşması prinsipini reallaşdırdıqda hər bir keyfiyyətin sistemi idarəetmə sistemində məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin əvvəllər təqdim olunmuş modellərinin nəzərə alınması ilə maşınqayıрма məhsulunun keyfiyyət sisteminin üçölçülü struktur funksional – məqsədli modeli kimi təqdim etmək lazımdır.(şək. 6)-da bunu görmək olar.

Şəkil 6. Maşınqayırma məhsulunun keyfiyyət sisteminin üçölçülü struktur funksional – məqsədli modeli: İÜF – istehsalın ümumi funksiyaları; MK – məhsulun keyfiyyəti; İSK – informasiya və sənədləşmənin keyfiyyəti

İdarəetməni məhsulun həyat dövrünün bütün mərhələlərində həyata keçirmək məqsəduyğundur, yəni idarəetmə məhsulun “içindən” keçməli və aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- ✓ tədqiqat, layihələndirmə və məhsulun işlənməsi;
- ✓ məhsulun hazırlanması;
- ✓ məhsulun əmtəə dövriyyəsi;
- ✓ məhsulun istifadə, edilməsi, istismarı və ya istehlakı;

- ✓ məhsulun utilləşdirilməsi və ya məhv edilməsi.

Məhsulu işləyən və hazırlayanlar təkrar istifadənin kommersiya-laşdırılmasının məqsədəuyğunluğunu əsaslandırmalıdır. Yaxud məhsulun digər təyinatda istifadəsini və ya heç bir istifadəyə yaralı olmadığından məhv edilməsini nəzərə alsınlar. Ona görə aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- ✓ utilləşdirilməsi və məhv edilməsi üçün məmulatın sökülməsinin az əmək tutumlu olması;
- ✓ əvvəllər alınmış məhsulun utilləşdirilməsi və ya məhv edilməsi ilə bağlı qayğıdan istehlakçının azad olunması;
- ✓ məhsulun məqsədəuyğun utilləşdirilməsində istehsalçı və istehlakçılar üçün dövlət tərəfindən həvəsləndirici şəraitin təşkil edilməsi;
- ✓ məhsulun utilləşdirilməsi və ya məhv edilməsinin zəruriliyi və məqsədə uyğunluğuna dair istehlakçılar arasında müvafiq işin həyata keçirilməsi.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi sistemi obyekt, məqsədlər, amillər, subyektlər, metodlar, funksiyalar, vəsitlər, prinsiplər və s. kimi qarşılıqlı əlaqədə olan idarəetmə kateqoriyalarına aid etmək olar.

Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi dedikdə, optimal keyfiyyətli məhsulun yaraldılmasını və ondan tam istifadə edilməsini təmin edən faktorlara və şəraitlərə bütün səviyyələrdə daimi, planlı şəkildə, məqsədyönlü təsir prosesi nəzərdə tutulur .

Yüksək keyfiyyətin əldə edilməsi onun qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün kompleks tədbirlərin tətbiqi zəruridir. Lakin, keyfiyyət mürəkkəb göstərici olduğundan, onun qiymətləndirilməsində də müəyyən çətinliklər vardır.

Müəssisələrin stabil işləməsinin, buraxılan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin əsasını bu məhsulların keyfiyyəti təşkil edir. Buraxılan məhsulun keyfiyyətinin təmin edilməsi ancaq istehsalatın təşkilinin yüksək səviyyəsində mümkün olur.

“Azərbaycanda sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrasına uyğun olaraq həyata keçirilən layihənin əsas məqsədi müəssisələrinin keyfiyyətin idarə edilməsi sahəsində məlumatlılıq səviyyəsin artırılması və keyfiyyət standartlarının təşviq edilməsidir.

Azərbaycanda fəaliyyətdə olan sənaye sahələri və müəssisələrindən keyfiyyət problemlərinə yeni və prinsipial yanaşmanın formalaşmasını həyata keçirir. Sənaye məhsulunun yüksək keyfiyyətinin əldə edilməsi təkcə istehsalçı və istehlakçı üçün deyil, bütövlükdə ölkənin iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhsulun, işin və xidmətin yüksək keyfiyyəti satış həcmi və rentabelliği artırır, bu isə ölkənin ixrac potensialının artırılmasına imkan yaradır, zəncirvari reaksiya ilə vətəndaşların rifah halının və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır. İstehsal prosesinin müxtəlif səviyyələrində müntəzəm və sistemli kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsilə sənaye məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsi əsas məsələ hesab edilir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizdən aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

1. Keyfiyyətli sənaye məhsulunun real xassələrinin bilavəsitə ölçülməsi ilə qiymətləndirmək olar. Burada həmin xassələrin təmin edəcəyi tələbatı da kəmiyyətə qiymətləndirmək lazımdır.

2. İstehlakçılara göndərilən sənaye məhsulunda hər hansı bir qüsurun olmaması, yəni tədarük edilən məhsulun t istehlakçıların tələblərinə tam uyğun olmalıdır.

3. İstehlakçıların və bazar şəraitinin tələbləri nəzərə alınmaqla məhsulun təkmilləşdirilməsi, istehsalın və idarəetmənin təşkilati-texniki səviyyəsinin yüksəldilməsi həyata keçirilməlidir.

4. Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi sahəsində məqsədlər və vəzifələr bütün idarəetmə səviyyələrində diqqət mərkəzində durmalı və onlara nail olunmasının ən səmərəli meyarı istehlakçıların tələblərinin ödənilməsidir.

5. Keyfiyyət sahəsində məqsədlərə nail olunmanın ən səmərəli metodu məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsi sistemli yanaşma qəbul edilməlidir

6. Keyfiyyətin idarə edilməsi müvafiq idarəetmə obyektlrinə təsir prosesi olduğundan ona ümumilikdə idarəetmə elmi çərçivəsində baxılmalıdır və istehlakçının artan tələblərinin daim ödənilməsi üçün keyfiyyətin idarə edilməsini elmi əsaslandırılmış prinsiplər əsasında işlənilib hazırlanmalıdır.

7. Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarə edilməsinin kompleks sistemlərinin yaradılması vahid təşkilati-metodiki müddəalara əsaslanmalıdır. Bununla birgə bu sistemlərin elementlərinə daha aşağı dərəcəli sistem (yarımsistem) kimi, hər bir sistemə isə öz növbəsində - daha yüksək dərəcənin ayrıca elementi kimi nəzər yetirmək lazımdır. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi sisteminin konkret təyinatı olmalıdır və uyğun olaraq onun bütün elementlərinin qarşılıqlı təsirinin xarakterini təyin edən məqsədli funksiyaya sahib olmalıdır.

8. Keyfiyyətin idarə edilməsi təşkilati, metodiki, hüquqi, normativ sənədlərə əsaslanmalıdır.

9. Müəssisədə sənaye məhsulunun və əməyin keyfiyyətinin

yüksəldilməsində və təmin edilməsində hər bir işçinin şüurlu şəkildə maraqlı və fəal olaraq, ən əsas yenilikçi kimi iştirakının zəruri olması əsasdır.

10. Yüksək keyfiyyətli məhsul buraxmaq sənaye məhsulunun material tutumunun azaldılmasına, xammal və materiallara qənaət olunmasına, əmək ehtiyatlarından və imkanlarından səmərəli istifadə etməyə stimül yaradır.

11. İstehsal olunan sənaye məhsulunun keyfiyyətinin dünya standartlarına çatdırılması üçün bu sahədə ölkəmizdə, eləcə də xaricdə əldə olunan qabaqcıl təcrübənin və iş üsullarının öyrənilməsi və tətbiqi də mühüm əhəmiyyət malik olmalıdır.

12. Müəssisə işçilərinin və istehlakçıların öyrədilməsinin və ixtisasının yüksəldilməsinin kütləvi, fasiləsiz və sistemlik hazırlığını tələb edir.

13. Sənaye məhsulunun keyfiyyətinin idarəedilməsinin tələblərinin səmərəli reallaşdırılması imkanını sənaye müəssisəsində işləyən hər bir işçinin bütün proseslərin mahiyyətini anlamasıdır. Odur ki, bu sahədə işçilərin təhsilinin əhəmiyyəti çox mühümdür. Bu məsələ, xüsusən məhsulun keyfiyyətin idarəedilməsi sistemlərinin yaradılması, təkmilləşdirilməsi və inkişafının təmin edilməsi zamanı misilsiz əhəmiyyət kəsb edir. Bütün bunları keyfiyyətin idarəedilməsinin müasir prinsipləri əsasında həyata keçirmək lazımdır.

14. Məhsulunun keyfiyyətinin idarəedilməsi kompleks sistemlərinin layihələndirilməsi və tətbiqi üzrə işlər təcrübə olaraq xalq təsərrüfatı sahələrində geniş yayılmışdır. Bu sistemləri tətbiq edən müəssisələr elm və təcrübənin tövsiyələrini yerinə yetirərək məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təmin sahəsində yaxşı nəticələrə nail olurdular yüksək keyfiyyətə malik məmulat istehsalı artır, zay və onun itkiləri və reklamasiyalar da azaldılmalıdır.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. AZS Milli Sertifikatlaşdırma sistemi. Rəhbəredici sənədlərin məcmuəsi, I hissə. – Bakı: Azərdövlətstandart, 1993.
2. Həsənov Ə.P., Dadaşov S.B., Osmanov T.R. Standartlaşdırmanın əsasları, metrologiya və keyfiyyətin idarə edilməsi: Ali təhsil məktəbləri üçün dərs vəsaiti, I hissə – Bakı: Az.KC-nin mətbəəsi, 1992.
3. Məmmədov N.R. Standartlaşdırmanın əsasları: Dərslik. – Bakı: Elm, 2003.
4. Məmmədov N.R., Ələkbərov E.B., Aslanov Z.Y. və b. Kvalimetriya və keyfiyyətin idarə edilməsi: Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: Elm, 2007.
5. Мишин В.М. Управление качеством: Учебное пособие для вузов.-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
6. Герасимов Г.Е. 14 постулатов Э.Деминга // Стандарты и качество.-1991.- №1.-с.24-28.
7. Окрепилов В.В. Управление качеством: Учебник для вузов.-М.: Экономика.-1998.
8. ГОСТ 15467-79 Управление качеством продукции. Основные понятия. Термины и определения
9. Hüseynov T.Ə. Müəssisənin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı-2005
10. Hüseynov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı-2009
11. Управление качеством: Международные стандарты ИСО 9000-87 – 9004 87, 8402-86, 9000-1:1991 – 9000-4:1991, 1011-1:1990 – 10113:1991.-М.: Изд-во стандартов, 1992.
12. Международный стандарт ИСО 8402. Управление качеством и обеспечение качества: Словарь. Версия 1994г.-М.: Изд-во стандартов, 1995.
13. 07 Fevral 2014 09:38 RESPUBLIKA QAZETI.
14. Cəfərli H.A. İqtisadi təhlil. Dərclik Bakı – 2009
15. Aslanov Z.Y. Məhsulun (xidmətin) keyfiyyətinə verilən müxtəlif təriflərin təhlili // “Bilgi” elmi texniki informasiya bülleteni. Bakı, 2004, №1-3, s.23-25

- 16.Aslanov Z.Y. və b. Azərbaycanca Beynəlxalq Standartların tətbiqi sahəsində mövcud vəziyyət // AzTU-nun Elmi əsərləri, 2007, №1, s. 43-47
- 17.Aslanov Z.Y. və b. Kvalimetriya və keyfiyyətin idarə edilməsi, Bakı Elm, 2007, 326 s.
- 18.AZS Milli Sertifikatlaşdırma sistemi. Rəhbər sənədlərin məcmuəsi, I hissə.Bakı: Elm,2009,124 s.
- 19.*[http// www.kitab.az](http://www.kitab.az)*
- 20.*[http// www.anl.az](http://www.anl.az)*
- 21.*[http// www.economy.gov.az](http://www.economy.gov.az)*
- 22.*[http// www.maliyye.gov.az](http://www.maliyye.gov.az)*
- 23.*[http// www.trend.az](http://www.trend.az)*
- 24.*[http// www.apa.az](http://www.apa.az)*

РЕЗЮМЕ

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Управление качеством продукции производственных предприятий в условиях конкуренции является одной из актуальных тем. Повышение качества и его характерных особенностей, улучшение качественных показателей приводит к повышению производительности труда. Высокое качества в результате –это высокая прибыль и рентабельность, поэтому изучение системного управления качеством, проблемы его экономической оценки, разработка этапов внедрения системы качества необходимо для обеспечения конкурентоспособности промышленной продукции. В работе изучены методы системного управления качеством, пути регулирования управления. Дана оценка современным стандартам и методам их изучения. Как результат изучения в конце работы даны выводы и предложения.

SUMMARY

MANAGEMENT OF QUALITY OF PRODUCTS IN INDUSTRIAL INSTITUTIONS.

Management of quality of products in industrial institutions is one of the actual issues in competitive conditions. Increasing of qualities and its characterizing properties brings to the improvement of labour production. High quality – this is high profit and profitability. That's why, qualified learning of management system, problems of its economic value, working steps of quality system are necessary for guaranty of industrial products. At work methods of qualifying management system and regulating ways of management have been learnt. Modern standards and learning methods are valued. As a result of learning, conclusions and requests are given at the end of the work.

R E F E R A T

Mövzunun aktuallığı - Müəssisələrdə hər bir avadanlığın məhsulun və ya xidmətin keyfiyyətinin lazımı səviyyədə olması, yüksəldilməsi və düzgün idarə edilməsi müəssisədə təssəüfat fəaliyyətin təsirini göstərir. Bu bir tərəfdən, artıq itkilərə yol vermədən ən səmərəli üsullarla hər bir məhsul üçün təyin edilmiş keyfiyyət səviyyəsini təmin etməklə, digər tərəfdən isə böyük elmi axtarışların, layihələndirmə və istehsalın təşkili və elmi-texniki tərəqqi və muasir iş metodlarının istehsalda tətbiqi yolu ilə məhsulun keyfiyyətinin yüksəltməyə imkan verir. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi hal-hazırda daha yeni istiqamətlərin yaradılmasına, səbəb olur. Odur ki, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinə və yüksəldilməsinə sistemli və kompleks yanaşılması bu sahəyə diqqət xeyli artırmışdır. Onuda qeyd etmək lazımdır ki keyfiyyətinin yüksəldilməsi və idarə edilməsi üzrə aparılan işlərin səmərəliliyi günü gündən artır. Həm də keyfiyyətin idarə edilməsi həm nəzəri biliklərə yiyələnməklə həm də yüksəldilməsi yollarını müəyyən etməklə, eyni zamanda təşkilati, iqtisadi-texniki və hüquqi idarəetmə metodlarından istifadə etməklə məqsədə nail olmaq olar. Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə fəaliyyətin nəzəri və elmi əsasların, öyrənilməsinə böyük ehtiyac yaranır. Belə müddəaların dərinədən mənimsənilməməsi, keyfiyyətin idarə edilməsinə baxışlarda səhvə yol vermək olar. Bu da istehsalın inkişafına mənfi təsir edə bilər. Azərbaycanda istehsal olunan məhsul növləri daxili və xarici bazarda rəqabət qabiliyyətini itirir, yerli sənaye sahələrinin məhsulları, xüsusilə istehlak malları əhalinin tələbatlarını ödəməyən səmərəsiz mal ehtiyatına çevrilir, bu da əhalinin alıcılıq tələbinin xaricdən gətirilən eyni təyinatlı məhsullar hesabına ödənilməsi həyata keçirilir. Bu baxımdan seçilmiş mövzu “Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi” günün aktual məsələlərindəndir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: tədqiqatın obyektı respublikanın sənaye müəssisələri təşkil edir. Tədqiqatın predmeti sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi və təkmilləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işinin məqsədi Respublikada sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə olunmasının rəqabət qabiliyyətinin artırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə nəzəri və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələri hazırlanmaq məqsədində uyğundur. Dissertasiya işinin əsas vəzifələri - keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri, sənaye məhsulunun idarəedilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları, məhsulun keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemlərinin həlli və s.

Tədqiqatın metodologiyası və metodikası: aparılmış tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını dialektik metod təşkil edir. Tədqiqatın gedişində Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ aktlar, eləcə də tədqiq ediləcək və öyrənilən məsələlərlə əlaqədar respublikada və xarici ölkələrdə çap olunmuş məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi: Azərbaycanda sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin problemlərin həlli üçün bir sıra tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar: sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları, müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi, məhsulun keyfiyyətinin dəyişməsinin müəssisənin istehsal təsərrüfat fəaliyyətinə təsirinin təhlili, və s

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti: onun ən əsas istiqamətləri, irəli sürülən təkliflər verilən nəticələr və tövsiyələri, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və sənaye Nazirliyi tərəfindən sənayenin yeni inkişaf proqramlarının hazırlanmasında, sənaye müəssisələrinin inkişafı stratejiyyasının müəyyənləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işində nəzərdə tutulan məsələlər aşağıdakılardır: Sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsinin mahiyyəti, məhsulun rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinin yüksəldilməsi mexanizmləri, sənayedə məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasının müəssisə fəaliyyətinə təsiri, sənaye

müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarət edilməsi üsulları, məhsulun keyfiyyətinin dərəcəsinin qiymətləndirilməsi problemləri, sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinin artırılması məsələləri və onun həlli yolları, məhsulun keyfiyyətinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi yolları. müəssisədə məhsulun keyfiyyətinin sistemli idarə edilməsi

Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işində 7şəkil və 1 cədvəl var. İşin sonunda nəticə və təkliflər verilib.

Tədqiqatın əsas nəticələri: tədqiqat işinin sonunda nəticələr geniş şəkildə öz yerini tutmuş və qeyd edilən nəticələrdən bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür

Dissertant:

Əlizadə Cavid Fəxrəddin o.

Elmi rəhbər:

i.e.n. prof. M.A.Həsənova

